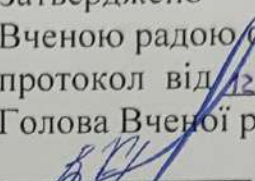

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра аудиту, державного фінансового контролю та аналізу

Затверджено
Вченою радою факультету
протокол від 12.10 2022 № 3
Голова Вченої ради факультету

В. Краєвський

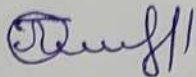
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності»
для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
галузь знань 08 «Право»
спеціальність 081 «Право»
освітня програма «Правове регулювання публічних
і приватних відносин»
галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
освітньо-професійна програма «Облік, податковий аудит
та бізнес аналітика»

Ірпінь, 2022 р.

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності», складений на основі робочої програми навчальної дисципліни для спеціальності 081 «Право», затвердженої Науково-методичною радою Університету 18.08.22р., протокол № 7 та робочої програми навчальної дисципліни для спеціальності 071 «Управління та адміністрування», затвердженої Науково-методичною радою Університету 18.09.22р., протокол № 7.

Укладач

О. В. Панасюк, к.е.н., доцент

Розглянуто і схвалено кафедрою аудиту, державного фінансового контролю та аналізу протокол від 30.09. 2022р. № 3/1.

Завідувач кафедри

А. В. Лісовий, д.е.н., професор

Тема 1. Місце і роль аналізу господарської діяльності в інформаційній системі управління

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо сутності аналізу господарської діяльності, а також основних джерел інформації за допомогою яких він проводиться.

План

1. Сутність, задачі, об'єкти та предмет аналізу господарської діяльності підприємства.
2. Система економічної інформації для аналізу.
3. Етапи проведення АГД.
4. Класифікація АГД.

1. Сутність, задачі, об'єкти та предмет аналізу господарської діяльності підприємства

У теорії економічного аналізу розрізняють макроекономічний аналіз, що вивчає економічні явища й процеси на рівні світової й національної економіки і її окремих галузей, регіонів і мікроекономічний аналіз, що вивчає ці процеси на рівні окремих суб'єктів господарювання. Останній одержав назву економічного аналізу господарської діяльності.

Аналіз господарської діяльності – це система знань про методи дослідження господарської діяльності за даними обліку, звітності й іншої економічної інформації.

Предмет аналізу господарської діяльності – господарські (економічні) процеси і їхні результати, які складаються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів і відображаються в системі економічної інформації.

Об'єктом аналізу є об'єднання, підприємства або їхні структурні підрозділи залежно від обсягу та цілей аналізу.

Завдання аналізу:

1. Виявлення й вимір внутрішніх резервів суб'єктів господарювання шляхом порівняння фактичних результатів із плановими, нормативними, з результатами аналогічних підприємств, з передовим досвідом вітчизняної й зарубіжної науки та практики.
2. Оцінка виконання планів, бізнес-проектів, дотримання нормативів. Наприклад, виконання виробничої програми, дотримання вимог якості й ін.
3. Оцінка результативності використання всіх видів ресурсів: основних засобів, трудових, матеріальних, фінансових.
4. Обґрунтування окремих управлінських рішень і перевірка їхньої оптимальності.

2. Система економічної інформації для аналізу

Система економічної інформації містить у собі способи одержання й обробки інформації, систему показників і джерела інформації.

Розрізняють наступні джерела інформації:

1) Внутрішні:

а) Плани, бізнес-плани, прогнози;

б) Внутрішні нормативи (наприклад: витрат робочого часу, матеріальних витрат);

в) Звітність бухгалтерська й статистична: Наприклад:

– Ф№1 «Баланс», П(С)БО 2;

– Ф№2 «Звіт про фінансові результати», П(С)БО 3;

– Ф№4 «Звіт про власний капітал», П(С)БО 5;

– Ф№3 «Звіт про рух грошових коштів», П(С)БО 4;

– Ф№5 «Примітки до річної фінансової звітності»;

– Ф№ 1-пв (місячна), 2-пв (річна) «Звіт з праці»;

г) Акти ревізій і перевірок (фінансових органів, податкової інспекції, аудиторських фірм);

2) Зовнішні:

а) За місцем походження:

- законодавчі й нормативні акти, Укази Президента України;
- відомчі інструкції;
- показники аналогічних підприємств (нормативні й фактичні);
- середньогалузеві показники (нормативні й фактичні);

б) За способом одержання інформації:

- книги, періодична преса, спеціалізовані видання;
- вербальні, тобто шляхом одержання усної інформації з бесід із клієнтами, постачальниками, торговельними агентами, дилерами, громадянами, що були працівниками конкурентів.

3. Етапи проведення АГД

Аналіз господарської діяльності доцільно виконувати в наступній послідовності:

- на 1-му етапі уточнюються об'єкти, мета й завдання аналізу, складається план аналітичної роботи;
- на 2-му етапі розробляється система синтетичних і аналітичних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт аналізу;
- на 3-му етапі збирається й підготовляється до аналізу необхідна інформація (перевіряється її точність, наводиться до порівнянного виду і т.д.);
- на 4-му етапі проводиться порівняння фактичних результатів господарювання з показниками плану досліджуваного періоду, фактичними даними минулих періодів, з досягненнями провідних підприємств й т.д.;
- на 5-му етапі вивчаються фактори й визначається їхній вплив на результати діяльності підприємства;
- на 6-му етапі виявляються невикористані й перспективні резерви підвищення ефективності виробництва;
- на 7-му етапі відбувається підсумкова оцінка результатів господарювання з урахуванням дії різних факторів і виявлення невикористаних резервів, розробляються заходи щодо їхнього використання.

Відповідно до цілей та рівня управління підприємства можуть аналізуватися різні аспекти діяльності. В АГД прийнято виділяти такі основні напрямки:

- 1) аналіз фінансових результатів діяльності та використання прибутку (аналіз валового прибутку; аналіз фінансових результатів від операційної діяльності; аналіз операційних характеристик рентабельності; аналіз використання прибутку);
- 2) аналіз виробництва і реалізації продукції (аналіз обсягів виробництва, реалізації, асортиментів й якості продукції, аналіз ритмічності);
- 3) аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції (загальна оцінка складу і рівня витрат; аналіз виконання плану з витрат на операційну діяльність; аналіз динаміки операційних витрат; аналіз матеріальних витрат; аналіз витрат на оплату праці; аналіз адміністративних витрат; аналіз інших витрат);
- 4) аналіз ресурсозабезпечення підприємства та оцінка ефективності використання його ресурсів (аналіз складу, руху, кваліфікації працівників, забезпеченості трудовими ресурсами; аналіз структури, руху, технічного стану основних засобів та забезпечення ними; аналіз використання робочих машин і обладнання; аналіз оборотних коштів).

4. Класифікація АГД

Аналіз господарської діяльності класифікується за такими ознаками:

- 1) За галузевою ознакою:
 - галузевий;
 - міжгалузевий.
- 2) За ознакою часу:
 - перспективний (попередній – проводиться до здійснення господарської операції);
 - ретроспективний (наступний – проводиться після завершення господарської операції).
- 3) За просторовою ознакою:
 - внутрішньофірмовий;

- міжфірмовий.
- 4) За аспектами дослідження:
 - фінансовий (діагностика і прогнозування фінансового стану підприємства та виявлення резервів підвищення стійкості);
 - операційний (оцінювання і прогнозування результатів виробничої діяльності, виявлення резервів збільшення випуску продукції);
 - маркетинговий (вивчення зовнішнього середовища функціонування підприємства, ринків сировини збуту);
 - інвестиційний (для оцінки інвестиційної діяльності підприємства).
- 5) За суб'єктами:
 - внутрішні;
 - зовнішні.
- 6) За змістом програми:
 - комплексний;
 - тематичний.
- 7) За ступенем охоплення об'єктів:
 - суцільний (висновки роблять після вивчення всіх об'єктів);
 - вибіркового.
- 8) За методикою дослідження об'єктів:
 - якісний;
 - кількісний;
 - експрес-аналіз.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке аналіз господарської діяльності?
2. Що є об'єктом аналізу?
3. Що є предметом аналізу господарської діяльності?
4. Які основні завдання аналізу?
5. Назвіть основні форми фінансової (бухгалтерської) звітності?
6. За якими ознаками класифікується АГД?
7. Назвіть етапи проведення аналізу господарської діяльності?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 6, 7, 8, 9, 10

Додаткові: 2, 7, 8, 10, 12, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 1, 3, 9, 10, 11

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо сутності аналізу господарської діяльності, а також основних джерел інформації за допомогою яких він проводиться.

План

1. Сутність методу та його види.
2. Логічні методи.
3. Методи детермінованого факторного аналізу.
4. Методи стохастичного факторного аналізу.
5. Методи оптимізаційного вирішення економічних завдань.

1. Сутність методу та його види

Під **методом** розуміють прийом, засіб чи образ дії, або ціла сукупність взаємопов'язаних способів та принципів дослідження процесів, предметів і явищ.

Існують такі методи АГД:

- 1) логічні методи: порівняння, відносних і середдніх величин, графічний, табличний, групування, балансовий;
- 2) методи детермінованого факторного аналізу (елімінування): ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, відносних різниць, інтегральний, логарифмування;
- 3) методи стохастичного факторного аналізу: кореляційний, дисперсійний, компонентний;
- 4) методи оптимізаційного вирішення економічних завдань: лінійне програмування, не лінійне програмування, теорія ігор.

2. Логічні методи.

Порівняння – це метод, за допомогою якого предмет, що вивчається, характеризується через співвідношення або зіставлення з іншими одноякісними предметами або явищами.

У практиці економічного аналізу найчастіше застосовують порівняння з поточними і перспективними планами, з фактичними показниками за минулий період, з показниками споріднених підприємств, з показниками підприємств інших країн.

Вибір об'єкта для порівняння дуже впливає на кінцевий результат. Тому для зіставлення треба брати такі об'єкти, які дали б змогу зробити глибоку і зважену оцінку предмета або явища, що вивчаються.

Середні величини – це абстрактні величини, за допомогою яких досягається узагальнення характеристик масових однорідних показників.

Через середню величину характеризують загальний рівень ознаки, що аналізується, коли вона схильна до значних коливань, тобто одним числом характеризується вся сукупність об'єктів.

За допомогою середніх величин можна порівнювати різні сукупності об'єктів. Наприклад, райони за рівнем урожайності культур, підприємства за рівнем оплати та продуктивністю праці тощо.

В аналізі господарської діяльності використовують такі типи середніх величин:

- 1) середня арифметична, яка обчислюється простим діленням підсумків всіх показників на загальне число показників.
- 2) середня арифметична зважена – розраховують множенням кожного показника на число його повторень, додають добутки і підсумок ділять на суму повторень показників. Застосовується, коли показник у досліджуваній сукупності повторюється неоднакову кількість разів.
- 3) середня гармонічна тісно пов'язана із середньою арифметичною і обчислюється як відношення суми ознак до суми добутків цих ознак на обернені значення варіант.
- 4) середня хронологічна, яка характеризує середній рівень рядів динаміки. При обчисленні крайні показники ділять на два, а решту враховують цілими.

5) середня геометрична обчислюється добуванням кореня n-го ступеня із добутку значень ознак, що аналізуються за формулою:

$$X_{\text{геом.}} = \sqrt[n]{x_1 \cdot x_2 \cdot x_3 \dots x_n}$$

Використовується для обчислення середніх темпів зростання під час аналізу динамічних рядів.

При використанні середніх величин в економічному аналізі слід враховувати, що вони дають узагальнену характеристику явищ, базуючись на масових даних. У цьому їхня перевага і недоліки. Нерідко буває, що за загальними середніми досить непоганими показниками криються результати неефективно працюючих бригад, цехів та інших підрозділів підприємства.

За середніми даними можуть стати незначними і досягнення передовиків виробництва.

Відносні величини відображають співвідношення величини явища, що вивчається з величиною якого-небудь іншого явища, або з величиною цього явища, але взятого за інший період або за іншими об'єктами.

Відносні величини отримують шляхом ділення однієї величини на іншу, яка приймається за базу.

Форми вираження відносних величин зображено на рис. 1.4.

Рис.1.4. Форми відносних величин

Є такі види відносних величин:

- 1) відносна величина виконання плану – співвідношення між фактичним і плановим рівнем показників;
- 2) відносна величина планового завдання – співвідношення планового рівня показника поточного року до його минулого рівня або до середнього за 3-5 попередніх років;
- 3) відносна величина динаміки – співвідношення величини показника поточного періоду до його рівня у попередньому періоді.

Для повнішої характеристики змін і тенденцій у динаміці використовують такі додаткові показники:

Абсолютний приріст – різниця між наступним та попереднім показниками.

Темп зростання – відношення наступного рівня показника до попереднього або до будь-якого іншого рівня, взятого за базу порівняння.

Темп приросту – відношення абсолютного приросту до базисного рівня (може бути розрахований як різниця між темпом зростання та одиницею або 100%).

Абсолютне значення 1% приросту – розраховується як відношення абсолютного приросту до темпу приросту, який виражений у відсотках.

Відносні величини динаміки можуть бути базисними і ланцюговими. У першому випадку, кожний рівень динамічного ряду порівнюється з базисним роком, а в другому – з попереднім.

Балансовий метод використовується для відображення двох груп взаємопов'язаних і рівнозначних економічних показників, підсумки яких повинні бути тотожними.

В аналізі господарської діяльності балансовий метод є головним чинником для визначення співвідношень, пропорцій двох груп взаємозалежних і урівноважених економічних показників, результати яких повинні бути тотожними. Цей метод поширений у практиці бухгалтерського обліку та планування, певну роль він відіграє також в аналізі господарської діяльності.

Балансовий метод широко використовується при аналізі забезпеченості підприємства трудовими, фінансовими ресурсами, сировиною, паливом, матеріалами, основними засобами виробництва тощо, а також при аналізі ефективності їхнього використання.

Визначаючи, наприклад, забезпеченість підприємства трудовими ресурсами, складають баланс, у якому, з одного боку, з'ясовується потреба у трудових ресурсах, а з іншого - фактична їхня наявність.

При аналізі використання трудових ресурсів порівнюють можливий фонд робочого часу з фактичною кількістю відпрацьованих годин, визначають причини надпланових втрат робочого часу.

З метою визначення забезпеченості тварин кормами розробляють кормовий баланс, у якому, з одного боку, показують планову потребу у фуражі, а з іншого - його фактичну наявність.

Для визначення платоспроможності підприємства використовується платіжний баланс, у ньому співвідносяться платіжні засоби з платіжними зобов'язаннями.

Як допоміжний засіб балансовий спосіб використовується в аналізі господарської діяльності для перевірки вихідних даних, на основі яких проводиться аналіз, а також для перевірки достовірності аналітичних розрахунків. Зокрема, цей спосіб необхідний для визначення впливу різних чинників на приріст розміру результативного показника. У детермінованому аналізі алгебраїчна сума розміру впливу окремих чинників повинна відповідати розміру загального приросту результативного показника.

Якщо така тотожність відсутня, то це свідчить про неповне врахування чинників або допущені помилки у розрахунках.

Групування Широке застосування в аналізі господарської діяльності одержує групування інформації - поділ маси досліджуваної сукупності об'єктів на якісно однорідні групи за відповідними ознаками. Якщо статистика використовує цей спосіб для узагальнення і типізації явищ, то в аналізі групування допомагає роз'яснити зміст середніх розмірів, показати роль окремих одиниць у цих середніх, виявити взаємозв'язок між досліджуваними показниками.

Залежно від завдань використовуються типологічні, структурні і аналітичні групування.

Прикладом типологічних групувань можуть бути групи населення за напрямом діяльності, групи підприємств за формами власності і т. д.

Структурні групування дозволяють вивчати внутрішню будову показників, співвідношення окремих частин. За їхньою допомогою вивчають склад робітників за професіями, стажем роботи, віком, виконанням норм виробітку; склад підприємств за рівнем виконання плану виробництва продукції, зниження її собівартості і т. д. Велике значення мають структурні групування при аналізі зведеної звітності фірм, об'єднань, міністерств, тому що вони дозволяють виявити передові, середні, відстаючі, перспективні підприємства, чи визначити напрямки пошуку передового досвіду, прихованих резервів, втілення інвестиційних проектів тощо.

Аналітичні (причинно-наслідкові) групування використовуються для визначення наявності, напрямків і форм зв'язку між досліджуваними показниками. За характером ознак, на яких засновується аналітичне групування, воно може бути якісним (коли ознака не має кількісного вираження) або кількісним.

За складністю побудови розрізняють два типи групувань: прості і комбіновані. За допомогою простих групувань вивчається зв'язок між явищами, згрупованими за однією ознакою. У комбінованих групуваннях такий поділ досліджуваної сукупності робиться спочатку за однією ознакою, а далі усередині кожної групи - за іншою ознакою тощо. У такий спосіб можуть бути побудовані дво-, трирівневі групування. Вони дозволяють вивчати різноманітні і складні взаємозв'язки. Проте слід відзначити також їхній істотний недолік. Побудова таких групувань відрізняється високою трудомісткістю, а отримані результати важко сприймаються. Тому для вивчення цих взаємозв'язків краще таке групування замінити декількома простими.

При побудові групувань потрібно уважно ставитися до поділу сукупності на групи, вибору кількості груп і інтервалів між ними, тому що залежно від цього можуть істотно змінитися результати аналізу.

3. Методи детермінованого факторного аналізу.

Суть методу елімінування полягає в тому, що послідовно розглядається вплив кожного фактора на результативний показник за незмінності інших факторів. У практиці аналізу господарської діяльності застосовують кілька способів елімінування:

- метод ланцюгових підстановок;
- метод абсолютних різниць;
- метод відносних різниць.

Метод ланцюгових підстановок полягає в поступовій заміні всіх планових показників на фактичні. Для цього будують таблицю, в якій зверху перелічують усі необхідні фактори, потім наводиться добуток факторів, і графа для розрахунку величини впливу факторів.

1-й	2-й	3-й	4-й	Добуток факторів	Величина впливу факторів
П	П	П	П	Дп	-
Ф	П	П	П	Д1	Д1 – Дп
Ф	Ф	П	П	Д2	Д2 – Д1
Ф	Ф	Ф	П	Д3	Д3 – Д2
Ф	Ф	Ф	Ф	Дф	Дф – Д3

Спосіб абсолютних різниць. Розрахунки які проводяться в таблиці ланцюгових підстановок, можуть бути спрощені, якщо в кожній підстановці змінити абсолютне значення фактору, що розраховується відхиленням його фактичної величини від базової (планової).

$$\Delta Y_a = \Delta a * b_0 * c_0 * d_0$$

$$\Delta Y_b = a_1 * \Delta b * c_0 * d_0$$

$$\Delta Y_c = a_1 * b_1 * \Delta c * d_0$$

$$\Delta Y_d = a_1 * b_1 * c_1 * \Delta d$$

Δ – це різниця, фактичне значення мінус планове значення показника.

Спосіб відносних різниць. Цей спосіб ґрунтується на обчисленні різниць у відсотках. Величина впливу кожного фактора визначається множенням різниці у відсотках на плановий обсяг узагальнюючого показника.

Показник	% виконання плану	Різниця суміжних показників	Розрахунок впливу фактора
A	$X_a = \frac{(A_f - A_p)}{A_p} * 100\%$	$\Delta A\% = X_a - 100$	$\Delta Y_a = U_{пл} * \Delta A\% / 100$
B	$X_b = \frac{(B_f - B_p)}{B_p} * 100\%$	$\Delta B\% = X_b - \Delta A$	$\Delta Y_b = (U_{пл} + \Delta Y_a) * \Delta B\% / 100$
C	$X_c = \frac{(C_f - C_p)}{C_p} * 100\%$	$\Delta C\% = X_c - \Delta B$	$\Delta Y_c = (U_{пл} + \Delta Y_a + \Delta Y_b) * \Delta C\% / 100$

У – це узагальнюючий показник.

Хоча всі розглянуті способи елімінування відрізняються методикою розрахунків, проте вони дають однакові наслідки, оскільки ґрунтуються на одному і тому самому принципі.

Інтегральний метод - це узагальнюючий метод ланцюгових підстановок. При застосуванні цього методу послідовність визначення ступеня впливу факторів на результативний показник немає значення. Інтегральний метод дає однозначні результати впливу окремих факторів на результативний показник. Він дозволяє розв'язувати задачі в двох типах детермінованих факторних моделей: кратних та мультиплікативних і використовується для визначення впливу двох і більше факторів на результативний показник.

Використання цього методу вимагає знань з основ математичного аналізу і проведення великої кількості розрахунків. При цьому використовуються формули повного диференціалу. Інтегральний метод передбачає побудову підінтегральних виразів, які залежать від типу моделі факторної системи та виду функції.

4.Методи стохастичного факторного аналізу.

Кореляційний аналіз

Математико-статистичні методи вивчення зв'язків, іншими словами, стохастичне моделювання, є деякою мірою доповненням і поглибленням детермінованого аналізу. В аналізі фінансово-господарської діяльності стохастичні моделі використовуються, коли необхідно:

оцінити вплив факторів, через які не можна побудувати жорстко детерміновану модель;

вивчити і порівняти вплив факторів, котрі неможливо включити в ту саму детерміновану модель;

виділити й оцінити вплив складних факторів, що не можуть бути виражені одним визначеним кількісним показником.

На відміну від детерміністського стохастичний підхід для своєї реалізації вимагає виконання ряду передумов. У першу чергу, мова йде про наявність досить великої сукупності об'єктів (жорстко детерміновану модель можна аналізувати й будувати за одним об'єктом, для стохастичної ж моделі необхідна сукупність). Крім того, необхідний достатній обсяг спостережень: за одним - двома спостереженнями судити про характер стохастичного зв'язку не можна.

Використання стохастичних моделей в економіці, на відміну від використання їх у техніці, має певні труднощі, пов'язані з одержанням сукупності об'єктів достатнього обсягу. У техніці експеримент можна повторити, в економіці цього зробити не можна. Це приводить до дискусії про правомірність використання статистичних методів при побудові факторних моделей в аналізі діяльності підприємств, оскільки при цьому нерідко приходиться працювати в умовах малих вибірок (менш 20 спостережень), а крім того, у теорії статистики вважається, що при побудові регресії кількість спостережень повинна у 6-8 разів перевищувати кількість факторів, що вкрай рідко зустрічається в аналізі фінансово-господарської діяльності підприємств.

Оскільки стохастична модель – це, як правило, рівняння регресії, при її побудові повинні виконуватися наступні умови:

випадковість спостережень;

наявність однорідності сукупності як якісної, так і кількісної;

наявність спеціального математичного апарата (наприклад, інструменти аналізу автокореляцій для аналізу рядів динаміки).

Стохастичне моделювання призначене для рішення трьох основних задач:

установлення самого факту наявності (чи відсутності) статистично значимого зв'язку між досліджуваними ознаками;

прогнозування невідомих значень результативних показників за заданим значенням факторних ознак (задачі екстраполяції й інтерполяції);

виявлення причинних зв'язків між досліджуваними показниками, вимірювання ступеня їхнього наближення і порівняльний аналіз ступеня впливу.

Кореляційний аналіз є методом установлення вимірювання і зв'язку між спостереженнями, які можна вважати випадковими й обраними із сукупності, розподіленої за багатомірним нормальним законом.

Кореляційним зв'язком називається такий статистичний зв'язок, при якому різним значенням однієї перемінної відповідають різні середні значення іншої. Виникати кореляційний зв'язок може декількома шляхами. Найважливіший із них – причинна залежність варіації результативної ознаки від зміни факторного. Крім того, такий вид зв'язку може спостерігатися між двома наслідками однієї причини. Основною особливістю кореляційного аналізу варто визнати те, що він встановлює лише факт наявності зв'язку і ступінь його тісності, не розкриваючи її причин.

У статистиці щільність зв'язку може визначатися за допомогою різних коефіцієнтів (Фехнера, Пірсона, коефіцієнта асоціації і т. ін.), а в аналізі господарської діяльності частіше використовується лінійний коефіцієнт кореляції.

Дисперсійний аналіз - це статистичний метод, який дозволяє підтвердити чи спростувати гіпотезу про те, що дві вибірки даних відносяться до однієї головної сукупності. Стосовно аналізу діяльності підприємства можна сказати, що дисперсійний аналіз дозволяє визначити, чи до однієї і тієї ж сукупності, чи до різних відносяться групи спостережень.

Дисперсійний аналіз часто використовується разом з методами групування. Задача його проведення в цих випадках полягає в оцінці істотності розходжень між групами.

5.Методи оптимізаційного вирішення економічних завдань.

Лінійне програмування

Метод лінійного програмування, найбільш розповсюджений у прикладних економічних дослідженнях через його досить наочну інтерпретацію, дозволяє суб'єкту, який господарює, дати обґрунтування найкращому (за формальними ознаками) рішення в умовах більш-менш жорстких обмежень, що стосуються доступних для підприємства ресурсів. За допомогою лінійного програмування в аналізі фінансово-господарської діяльності вирішується цілий ряд задач, у першу чергу тих, що стосуються процесу планування діяльності. Лінійне програмування дозволяє

відшукувати оптимальні параметри випуску і способи найкращого використання наявних ресурсів.

Суть методу лінійного програмування полягає в знаходженні максимуму чи мінімуму обраної відповідно до інтересів аналітика цільової функції при наявних обмеженнях.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке мето́ж?
2. Які існують методи аналізу господарської діяльності підприємства?
3. Що таке балансовий метод?
4. Що таке метод порівняння?
5. Що означає елімінувати?
6. Суть методу ланцюгових підстановок?
7. Суть методу абсолютних різниць?
8. Суть методу відносних різниць?
9. Що таке балансовий метод?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 6, 7, 8, 9, 10

Додаткові: 2, 7, 8, 10, 12, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 1, 3, 9, 10,

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо інформаційної бази необхідної для проведення аналізу господарської діяльності, а також самої організації аналізу господарської діяльності підприємства.

План

1. Інформаційне забезпечення АГД та його структура
2. Організація та етапи проведення аналітичної роботи

1. Інформаційне забезпечення АГД та його структура

Під інформаційним забезпеченням аналізу розуміють сукупність інформаційних ресурсів і методів їх організації, необхідних і придатних для реалізації аналітичних і управлінських процедур, які забезпечують господарсько-фінансову діяльність підприємства. Тобто, інформаційне забезпечення – забезпечення аналізу відповідними джерелами інформації.

Під інформацією (в перекладі – пояснення, повідомлення, викладення) розуміють впорядковані повідомлення про господарські процеси і явища, що відбуваються; сукупність певних даних і знань про них. Інформація може бути виражена літерами, цифрами, символами.

До організації інформаційного забезпечення ставляться такі вимоги (рис. 3.1)

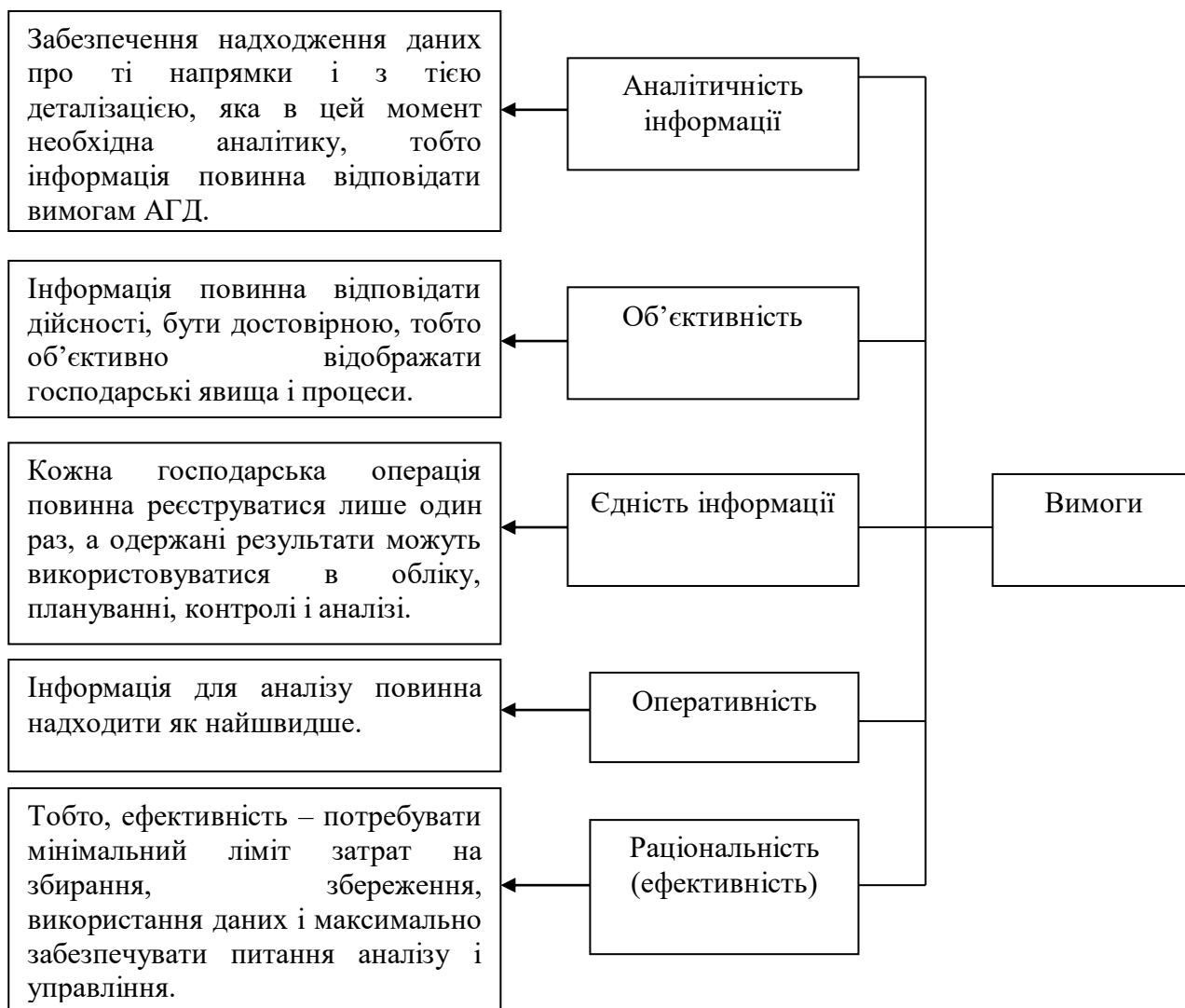

Рис. 3.1. Вимоги, пред'явлені до організації інформаційного забезпечення аналізу.

достовірність інформації – інформація повинна бути правдивою, відповідати нормативним актам і внутрішньогосподарським положенням;

нейтральність інформації – інформація не повинна надаватися вибірково з метою впливу на рішення користувачів;

доречність (релевантність) інформації – означає її своєчасність, цінність, корисність для прогнозування й оцінки результатів;

співставність інформації – можливість порівнювати інформацію за різні періоди діяльності;

раціональність інформації – передбачає її достатність, оперативність, високий коефіцієнт первинної інформації, відсутність зайвих даних;

ефективність інформації – затрати на збирання інформації повинні бути мінімальними, а ефект максимальний.

Всі джерела даних, що залучаються для проведення економічного аналізу, можна поділити на окремі групи.

Класифікація джерел економічного аналізу зображена на рис. 3.2.

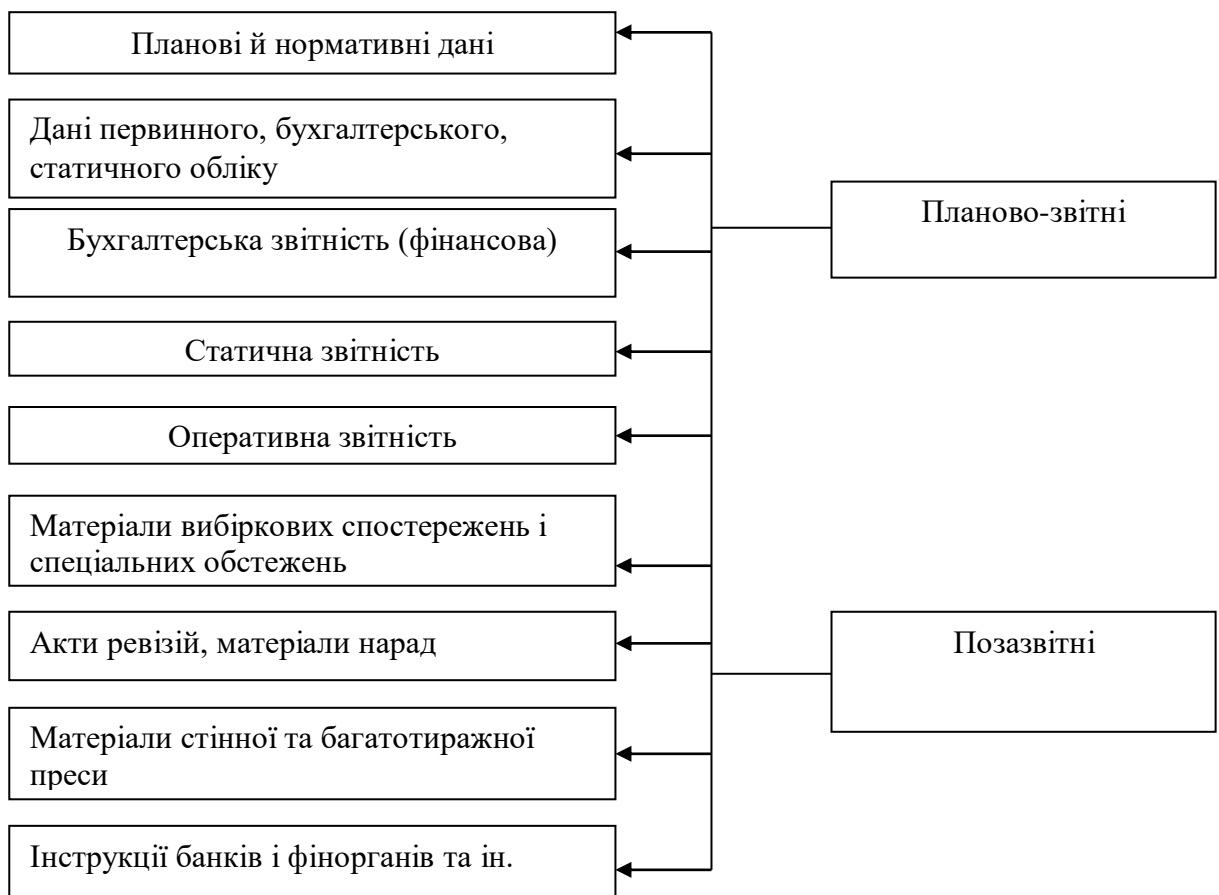

Рис. 3.2. Джерела економічного аналізу.

Бутинець Ф.Ф. [2, с. 171-173] ділить джерела інформації на такі групи:

- нормативні, кошторисні, планові;
- джерела облікового характеру;
- поза облікові джерела інформації.

Прокопенко І.Ф., Ганін В.І., Петряєва З.Ф. [7, с.38-39] наводить іншу класифікацію джерел:

- облікові
- позаоблікові

В інших навчальних посібниках наведений інший поділ джерел інформації.

До інформації, яка використовується в аналізі представлені ряд вимог (рис. 3.3.)

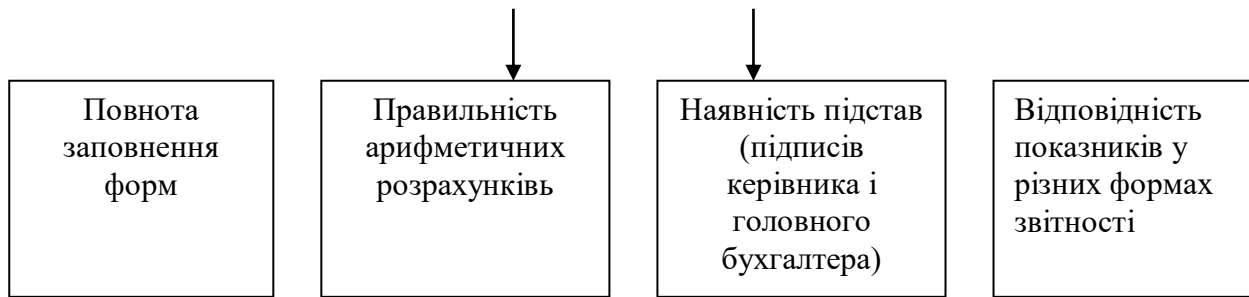

Рис. 3.3. Вимоги, що ставляться перед інформацією.

Перед тим, як використовувати інформацію для аналізу, її потрібно перевірити. Основні способи перевірки достовірності джерел економічного аналізу відображено на рис. 3.4.

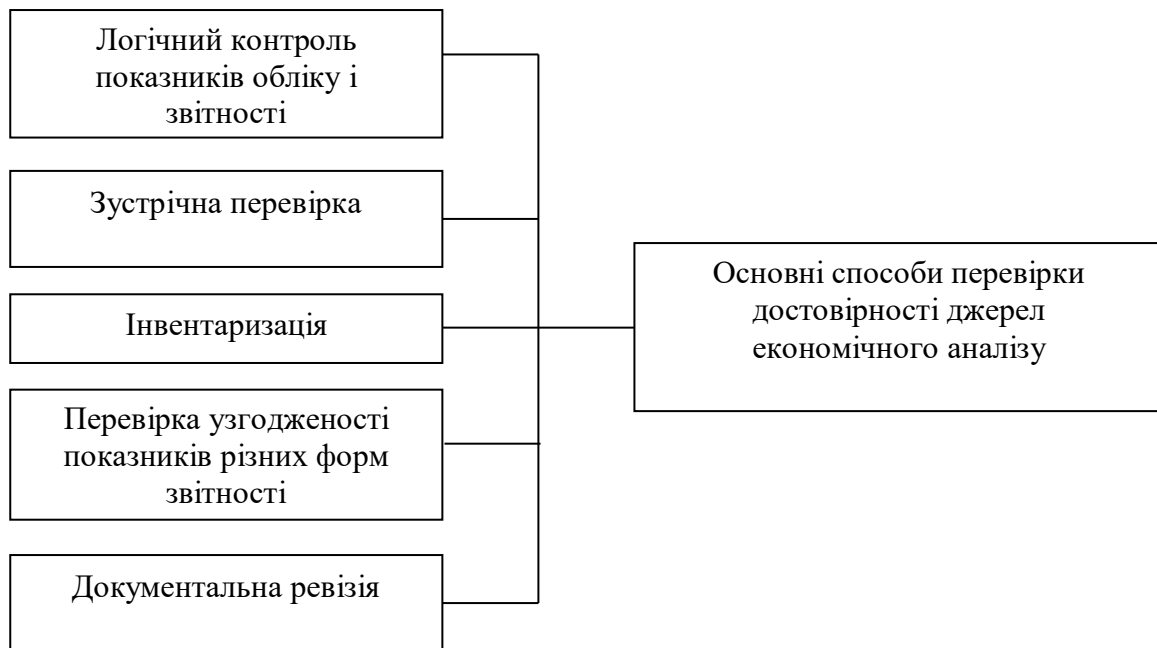

Рис. 3.4. Основні способи перевірки достовірності джерел економічної інформації.

2. Організація та етапи проведення аналітичної роботи

Для того, щоб одержати змістовні глибокі висновки аналізу, слід ретельно продумувати організацію робіт до його початку. Під організацією аналізу розуміють систему дій по проведенню аналізу господарської діяльності.

При висвітленні даного питання слід дотримуватись такої послідовності:

- планування економічного аналізу;
- етапи проведення економічного аналізу;
- організаційні форми і виконавці аналізу;
- джерела інформації для проведення економічного аналізу.

Планування економічного аналізу

Основою організації економічного аналізу являється його планування. Для цього складається план організації аналітичної роботи і план проведення аналізу по конкретній темі, тобто програма аналізу.

План організації аналітичної роботи складається на рік або на менш короткий проміжок часу (квартал, півріччя). Тут відображається:

- перелік питань;
- виконавці;
- періодичність і строк аналізу;
- загальне методичне забезпечення.

В програмі аналізу відображають:

- конкретний об'єкт аналізу;
- мету аналізу;
- джерела інформації;
- конкретні строки;
- виконавці і розподіл обов'язків між ними;
- методику аналізу.

Основні етапи проведення економічного аналізу

Можна виділити наступні етапи (рис.3.5).

Рис. 3.5.Основні етапи аналітичної роботи.

Важливе значення приділяється документальному оформленню результатів аналізу (рис.3.6).

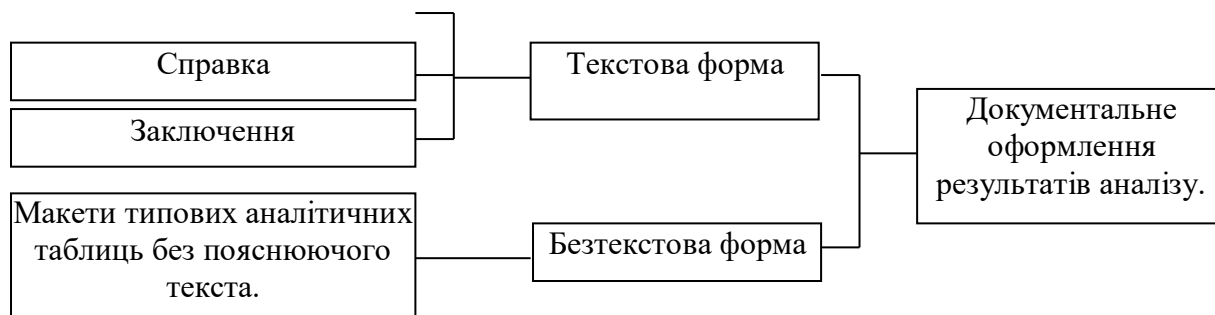

Рис.3.7. Документальне оформлення результатів аналізу.

У пояснювальній записці вказуються:

- загальні поняття (економічний рівень розвитку підприємства, умови господарювання, результати виконання плану по напрямках діяльності);
- висновки щодо результату господарської діяльності;
- пропозиції щодо покращенню господарської діяльності (всесторонньо обґрунтовані, спрямовані на освоєння внутрігосподарських резервів);
- аналітична частина – обґрунтована, конкретна, повинна мати аналітичні розрахунки, таблиці тощо.

У довідках і заключенні – не обов’язково висвітлювати загальні питання, зміст повинен бути більш конкретним, акцентованим на відображенні недоліків або досягнень, виявлених резервів, способів їх освоєння.

Безтекстова форма – результати аналізу подаються у вигляді таблиць, рисунків; таблиці повинні бути наглядними і простими для використання. При цій формі зменшується розрив між виконанням аналізу і використанням його результатів.

Організаційні форми та виконавці економічного аналізу

Керівництво економічним аналізом здійснює заступник керівника по економічним питанням (головний економіст) або інша посадова особа – начальник фінансового управління (відділу). Це залежить від розміру підприємства, його структури, розподілу посадових зобов’язань. Конкретну аналітичну роботу по економічному аналізу здійснюють працівники відділів: фінансового, планового, збуту (маркетингу), бухгалтерії, технічні служби тощо.

Для проведення економічного аналізу можуть утворюватись як постійно функціонуючі самостійні аналітичні підрозділи (відділи, бюро, лабораторії та ін.), так і тимчасові групи.

Перелік питань для самоконтролю

10. Що таке інформація?
11. Основні джерела інформації при проведенні аналізу господарської діяльності?
12. Які етапи аналітичної роботи?
13. Документальне оформлення результатів аналізу?
14. Способи перевірки достовірності джерел економічної інформації.

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 6, 7, 8, 9, 10

Додаткові: 2, 7, 8, 10, 12, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 1, 3, 9, 10, 11

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу динаміки виробництва продукції та її асортименту, а також аналізу якості продукції.

План

1. Основні напрямки і джерела інформації для аналізу.
2. Аналіз обсягів виробництва і реалізації продукції.
3. Аналіз асортименту продукції.
4. Аналіз якості продукції.
5. Аналіз ритмічності.

1. Основні напрямки і джерела інформації для аналізу

Аналіз діяльності підприємства потрібно розпочинати з вивчення обсягу, складу, асортименту та якості випущеної продукції, оскільки від цього залежить її собівартість, прибутковість, рентабельність, платоспроможність та інші показники, що характеризують виробництво.

Метою аналізу є знаходження шляхів збільшення обсягів виробництва продукції.

Об'єктами аналізу є:

- обсяг виробництва продукції в цілому і за асортиментом;
- якість і конкурентоспроможність продукції;
- структура виробництва продукції;
- ритмічність виробництва продукції.

При аналізі виробництва продукції використовуються такі **джерела інформації**:

- 1) планові данні: план підприємства, оперативні плани-графіки;
- 2) дані статистичної звітності: ф. №1 (підприємство) «Звіт про основні показники діяльності підприємства», ф. №1-П (річна) «Звіт підприємства про продукцію», ф. №1-П (квартальна) «квартальний звіт підприємства про продукцію»;
- 3) дані первинного та аналітичного обліку: акт або відомість прийняття продукції. Акт про брак, прибутково-видаткова накладна, рахунки-фактури, свідоцтво про якість продукції, сертифікат відповідності державній системі сертифікації, товарно-транспортна накладна, журнал 5, 5А.

Завданнями аналізу є:

- підвищення якості, обґрунтованості планування виробництва, як у цілому, так і в розрізі структурних підрозділів;
- загальна оцінка виконання планів виробництва, постачання й реалізації продукції, оцінка динаміки обсягів виробництва;
- виявлення факторів, що впливають на загальні обсяги виробництва протягом різних періодів;
- пошук резервів збільшення обсягів випуску продукції й реалізації.

2. Аналіз обсягів виробництва і реалізації продукції

Обсяг виробництва продукції може бути виражений у натуральних і вартісних вимірниках:

- 1) вартісні вимірники (гривні, копійки й т.п.) використовують для узагальнюючої характеристики обсягів виробництва й реалізації продукції;
- 2) натуральні вимірники (штуки, метри, тонни й т.п.) застосовують при аналізі обсягів виробництва й реалізації продукції по окремих видах і групам однорідної продукції.

Основними показниками обсягу виробництва в промисловості є товарна, валова й реалізована продукція.

Валова продукція – це вартість всієї виготовленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг, включаючи незавершене виробництво.

Товарна продукція характеризує обсяг виробництва повністю завершеної і належної до продажу продукції (товарів, робіт, послуг).

Реалізована продукція – відвантажена продукція, визначається у діючих цінах (оптових, договірних).

Початковим етапом аналізу є оцінка обсягів і структури виробництва продукції.

Даний етап починається з оцінки виконання плану з виробництва й реалізації продукції за звітний період. Ця оцінка проводиться шляхом порівняння фактичних даних із плановими в цілому по підприємству, у розрізі його структурних підрозділів або окремих видів продукції. При виявленні негативних відхилень необхідно встановити причини неефективного використання виробничого потенціалу.

Наступним етапом є аналіз динаміки обсягу виробництва й реалізації продукції. Він проводиться за допомогою базисних, ланцюгових та середньорічних темпів росту й приросту;

Абсолютний приріст ланцюговий – різниця між наступним та попереднім показниками.

Абсолютний приріст базисний - різниця між наступним та базисним показниками.

Темп зростання – відношення наступного рівня показника до попереднього або до будь-якого іншого рівня, взятого за базу порівняння.

Темп приросту – розраховується як різниця, темп зростання мінус 100%.

Середньорічний темп росту розраховується як середня геометрична величина:

$$\bar{T} = \sqrt[n]{T_1 \times T_2 \times T_3 \times T_4}$$

де, T – середньорічний темп росту;

n – кількість періодів;

T – темп росту різних періодів.

Аналізуючи динаміку обсягів виробництва продукції потрібно визначити вплив факторів на зміну обсягів виробництва продукції.

Основні групи факторів зміни обсягів продукції:

1) трудові ресурси: чисельність і кваліфікація робітників, продуктивність праці, використання робочого часу;

2) засоби праці: наявність основних виробничих засобів, склад і технічний стан основних виробничих засобів, використання основних виробничих засобів;

3) предмети праці: забезпеченість матеріальними ресурсами, виконання плану по постачанню сировини і матеріалів.

При аналізі обсягу реалізації треба вивчити його динаміку за кілька років, а також за кварталами і місяцями звітного року. Необхідно дати оцінку виконання плану за обсягом реалізації в цілому, в розрізі окремих груп видів продукції, зон реалізації тощо.

Обов'язково слід зіставити обсяги виробництва, відвантаження і реалізації та визначити основні причини можливих розходжень цих показників.

3. Аналіз асортименту продукції

Під **асортиментом** розуміють сукупність виробів, що випускаються за різними властивостями і в різній кількості.

Асортимент може бути повним, груповим і внутрішньо груповим.

Вужчим поняттям є **номенклатура випуску** – перелік найменувань виробів та їхніх кодів, установлених для відповідних видів продукції в загальному класифікаторі промислової продукції, що діє на території України.

Основна **мета асортиментної політики** полягає в тому, щоб направити підприємство на випуск продукції, що по своїй структурі, споживчим властивостям і якості найбільше відповідає потребам покупців.

Структура – це співвідношення окремих виробів у загальному обсязі виробництва.

Товаровиробник зайнятий не просто створенням і виробництвом, а також формуванням клієнтури. Формування асортиментів і структури випуску продукції повинне враховувати й ефективно використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Зміна асортименту в порівнянні з планом приводить до асортиментних зрушень. Зміна асортименту продукції, його оновлення ґрунтується на добре відомому явищі – життєвому циклі товару.

Розрахунок показників виконання плану асортименту може бути здійснено трьома способами.

Перший має назву "спосіб найменшого числа". Його суть полягає у виборі меншої з двох сум. Інакше кажучи, береться фактична сума, проте за умови, що вона не перевищує планове завдання. В таблиці 2.16 ці залікові суми разом становили 1136 тис. грн. Звідси коефіцієнт асортиментності становитиме:

$$K_{ac} = \frac{1136}{1320} = 0,86.$$

Таблиця 2.16 – Вихідні дані для аналізу асортименту

Виріб	Випуск продукції, тис. грн.			Зараховується у виконання плану
	За планом	Фактично	Виконання плану, %	
А	256	313	122	256
Б	200	120	60	120
В	50	60	120	50
Г	400	400	100	400
Д	150	190	126	150
Е*	264	160	61	160
Є	—	80	—	—
Разом	1320	1323	100,2	1136

Другий спосіб передбачає брати як загальний показник найменший відсоток виконання плану серед усіх виробів, тобто 60 %, а у вираженні коефіцієнта — 0,6.

Третій спосіб – базується на співвідношенні кількості виробів, щодо яких план виконано повністю і загальної кількості планових позиції (коефіцієнт номенклатури).

При проведенні аналізу слід звернути увагу на розширення або оновлення асортименту продукції.

Оновлення асортименту – це процес заміни застарілих зразків продукції на більш сучасні та технічно досконалі, або випуск принципово нової продукції.

Коефіцієнт оновлення розраховується як:

- відношення кількості нових виробів до загальної кількості продукції;
- частка вироблених нових видів продукції (у грошовому виразі) до загальної вартості продукції.

Оцінка виконання завдання з асортименту передбачає виявлення причин недовиконання плану по асортименту і розробку відповідних управлінських рішень.

Причини, які впливають можна розділити на дві групи:

- зовнішні (кон'юнктура ринку, зміна платоспроможного попиту на окремі види продукції, активізація конкурентів, стан матеріально-технічного забезпечення);
- внутрішні причини (недоліки в організації виробництва, незадовільний технічний стан обладнання, простій, аварії, нестача електроенергії, низька культура виробництва, недоліки в системі керування й матеріального стимулювання).

4. Аналіз якості продукції

Якість – це сукупність властивостей продукції обумовлюючих її придатність задовольняти певні потреби відповідно до її призначення.

Якість продукції є показником, що залежить від двох основних груп факторів: умов ринкової кон'юнктури й внутрішніх ресурсів, які має підприємство. Якщо підприємство не здатне виробляти продукцію необхідної якості, використовуючи наявні потужності, воно повинне або змінити ринки збуту, або поліпшити виробничу базу.

Інформація, що необхідна для аналізу якості продукції, охоплює практично всі сторони об'єкта (його конструкцію, технологічний процес виготовлення, засоби й предмети роботи, результат виробництва й реалізації, реклама й т.п.).

Джерелами інформації можуть бути патенти, нормативно-технічна документація, акти випробувань, дані лабораторного контролю фізико-хімічних показників, дані відділів технічного контролю, журнали й т.п.

Кількісна характеристика однієї або декількох властивостей продукції, складових її якості називається показником якості. Показники якості характеризують параметричні, споживчі, технологічні й дизайнерські властивості виробу, рівень, його стандартизації й уніфікації, надійність і довговічність.

Аналіз якості продукції ґрунтується на системі численних показників, серед яких можна виділити 3 групи:

I. Узагальнюючі – характеризують якість всієї продукції незалежно від її виду й призначення:

- питома вага нової продукції в загальному її випуску;
- питома вага сертифікованої й несертифікованої продукції;
- питома вага продукції вищої категорії якості;
- питома вага продукції, що відповідає міжнародним стандартам;
- питома вага продукції, що експортується.

II. Індивідуальні (одиничні) – характеризують одне із властивостей продукції:

- корисність (жирність молока, зміст заліза в руді, вміст білків у продуктах харчування);
- марочність (харчова, промисловість будівельних матеріалів);
- сортність (легка, харчова, хімічна й інша галузі промисловості);
- надійність (довговічність, безвідмовність у роботі);
- технологічність, що характеризує ефективність конструкторських і технологічних рішень (трудомісткість, енергоємність);
- естетичність виробів;
- зміст корисних або шкідливих домішок (% до загального об'єму або ваги);
- призначення одного із приватних показників якості як єдиного провідного (міцність металів, калорійність продуктів, теплотворність палива й т.п.)

III. Непрямі - штрафи за неякісну продукцію, об'єм і питому вагу забракованої продукції, втрати від недоліку:

- гарантійний строк роботи, кількість і вартість гарантійних ремонтів розраховуючи на один виріб;
- наявність реклаमाцій, їхня кількість і вартість;
- відповідність тенденціям (моді);
- наявність і рівень попиту на даний виріб.

Етапи аналізу якості продукції:

- 1) оцінка технічного рівня продукції;
- 2) аналіз динаміки перерахованих показників, виявлення відхилення їхнього рівня по окремих виробках у порівнянні з базовим рівнем;
- 3) визначення впливу якості продукції на вартісні показники роботи підприємства: випуск товарної продукції, дохід від реалізації продукції, валовий прибуток;
- 4) вивчення динаміки відхилень за абсолютною сумою й питомаю вагою у загальному випуску продукції; визначення загальних втрат, втрат від нестачі;
- 5) виявлення факторів, які стримують ріст технічного рівня продукції, обґрунтування можливостей підвищення якості продукції, скорочення браку й втрат.

Для узагальненої оцінки виконання плану по якості продукції використовуються різні способи:

а) при бальному способі оцінки визначається середньозважений бал якості продукції й шляхом порівняння фактичного й планового його рівня знаходиться відсоток виконання плану з якості;

б) при оцінці виконання плану за першим показником фактичну частку кожного сорту в загальному обсязі продукції порівнюють із плановою, а для вивчення динаміки якості з даними минулих періодів;

в) середній коефіцієнт сортності розраховується як відношення вартості продукції всіх сортів до можливої вартості продукції за ціною першого сорту.

Одним з непрямих показників якості продукції вважається брак.

Браком у виробництві є вироби, напівфабрикати, деталі, вузли, а також роботи, які не відповідають за своєю якістю встановленим стандартам або технічним умовам і не можуть бути використані за своїм прямим призначенням або можуть бути використані тільки після проведення додаткових робіт з їхнього виправлення.

Показники браку у виробництві характеризують кількість, вартість або питому вагу виробів, які виготовляються з відхиленням від вимог державних стандартів, креслень, технічних умов або зразків-еталонів.

Аналіз втрат від браку здійснюється за наступною методикою:

1) визначають величину остаточно забракованої продукції по періодах, знаходять відхилення, дають оцінку, аналізують розраховані показники в динаміці;

2) розраховують питому вагу браку в собівартості товарної продукції по періодах, дають оцінку;

3) визначають вплив зміни втрат на величину обсягу випуску, тобто суму втраченої продукції в результаті допущеного браку. Щоб розрахувати обсяг втраченої продукції, необхідно обсяг продукції звітного року помножити на рівень браку в собівартості товарної продукції й поділити на 100%.

Іншим непрямим показником, що тісно пов'язаний із проблемою захисту інтересів споживачів, є кількість рекламаций.

Рекламація – претензія, що пред'являється постачальникові у зв'язку з поставкою продукції, якість якої не відповідає умовам договору або контракту на поставку продукції.

Наявність або відсутність рекламаций є узагальнюючим показником нестабільності (стабільності) якості продукції.

У процесі аналізу оцінюється:

- кількість пред'явлених і прийнятих рекламаций у цілому й за окремими видами продукції;
- кількість, вартість продукції й питома вага, за якою прийняті рекламаций;
- динаміка кількості прийнятих рекламаций, вартості й частки такої продукції порівняно з минулим періодом або за ряд періодів.

5. Аналіз ритмічності

При вивченні діяльності підприємства важливим є аналіз ритмічності виробництва й відвантаження продукції.

Ритмічність – рівномірний випуск продукції відповідно до графіка в обсязі й асортименті, передбаченому планом.

Ритмічна робота є основною умовою своєчасного випуску й реалізації продукції. Неритмічність погіршує всі економічні показники.

Основні *причини порушення графіка ритмічності*: недоліки в матеріально-технічному постачанні, непередбачений ремонт виробничого обладнання, перебої в енергозабезпеченні.

Наслідки неритмічної роботи: знижується якість продукції; збільшуються обсяг незавершеного виробництва й надпланові залишки готової продукції на складах і, як наслідок, уповільнюється оборотність капіталу; не виконуються поставки за договорами і підприємство платить штрафи за несвоечасне відвантаження продукції; несвоечасно надходить виручка. Все це приводить до підвищення собівартості продукції, зменшенню суми прибутку, погіршенню фінансового стану підприємства.

Для оцінки ритмічності роботи підприємства використовуються прямі й непрямі показники.

Прямі показники:

- коефіцієнт ритмічності – характеризує питому вагу продукції, що виробляється згідно з плановими графіками. Розраховується як відношення обсягу продукції, зарахованого у виконання прогнозу (плану), до планового випуску продукції.

- коефіцієнт аритмічності – характеризує частку продукції випущеної в результаті порушення графіка ритмічності. Розраховується коефіцієнт шляхом віднімання від 1 коефіцієнта ритмічності.

Непрямі показники ритмічності — наявність доплат за понаднормові роботи, оплата простоїв з вини господарюючого суб'єкта, втрати від браку, сплата штрафів за недопоставку й несвоечасне відвантаження продукції, наявність наднормативних залишків незавершеного виробництва й готової продукції на складах.

Перелік питань для самоконтролю

15. Що таке валова і товарна продукція?

16. Що собою являє реалізована продукція?

17. Абсолютний приріст розраховується як...
18. Темп росту розраховується як.....
19. Темп приросту розраховується як
20. Що таке асортимент?
21. Чим асортимент відрізняється від номенклатури?
22. Що таке якість?
23. Що таке брак продукції і її причини?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 6, 7, 8, 9, 10

Додаткові: 2, 7, 8, 10, 12, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 1, 3, 9, 10, 11

Тема 6. Аналіз матеріальних ресурсів та ефективності їх використання

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу матеріальних ресурсів та ефективності їх використання.

План

1. Мета, завдання та джерела інформації.
2. Аналіз забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами.
3. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів.
4. Аналіз витрат на 1 гривну матеріальних витрат.
5. Резерви збільшення обсягів випуску продукції за рахунок предметів праці.

1. Мета, завдання та джерела інформації

В умовах ринкових відносин підприємство самостійно вивчає ринок сировини, налагоджує прямі зв'язки з постачальниками, самостійно вирішує питання про створення необхідних запасів з урахуванням специфіки виробництва. Оскільки, економне використання матеріальних ресурсів рівнозначно збільшенню їх обсягів, то підприємства - повинні самостійно вишукувати внутрішньовиробничі резерви економії та раціонального використання матеріальних ресурсів.

Метою аналізу матеріальних ресурсів підприємства є виявлення внутрішньовиробничих резервів їх економії, підвищення фондівіддачі та продуктивності праці.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні завдання:

- 1) визначити потреби підприємства в матеріальних ресурсах;
- 2) оцінити реальність та економічну обґрунтованість планів матеріально - технічного забезпечення, його взаємозв'язку з планом виробництва;
- 3) проаналізувати забезпечення плану поставок укладеними договорами;
- 4) оцінити вибір постачальників матеріальних ресурсів;
- 5) проаналізувати виконання планів матеріально-технічного забезпечення за обсягом, асортиментом, термінами, якістю матеріальних ресурсів і їх вплив на обсяг виробництва продукції.

Об'єктами аналізу є:

- 6) обсяг, асортимент і структура матеріальних ресурсів;
- 7) якість матеріальних ресурсів;
- 8) рівень витрачання матеріальних ресурсів;
- 9) резерви зменшення обсягу витрачання матеріальних ресурсів.

Для аналізу матеріальних ресурсів підприємства використовують такі **джерела інформації:**

1) облікові:

- первинні документи (прибуткові ордери, акти приймання матеріалів, лімітно-забірні картки, акти-вимоги на заміну (додатковий відпуск) матеріалів тощо);
- рахунки бухгалтерського обліку (20 «Виробничі запаси», 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети», 23 «Виробництво», 24 «Брак у виробництві» тощо);
- облікові реєстри;
- звітність.

2) **планові** (бізнес-план, замовлення, план економічного і соціального розвитку, фінансовий план, норми та нормативи споживання ресурсів, планові калькуляції, кошториси витрат на виробництво, план технічного розвитку, паспорт будівлі, штатний розпис тощо);

3) **позаблікові** (Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291 (із змінами і доповненнями), акти ревізій, висновки аудиторів, результати спеціальних спостережень і перевірок, самоспостереження, дані попередніх аналітичних досліджень тощо).

Відповідно до П(С)БО № 9 «Запаси» **матеріальні ресурси** - це предмети праці, які включають сировину, основні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріали, що призначені

для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва та адміністративних потреб, наявність яких є необхідною умовою ритмічної роботи підприємства.

Виробнича діяльність підприємства та її результати залежать від ефективної організації постачання і раціонального та економного використання матеріальних ресурсів.

2. Аналіз забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами

При аналізі забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами:

1) Оцінюють потребу підприємства в матеріальних ресурсах

Загальна потреба підприємства в конкретних видах матеріальних ресурсів визначається за формулою:

$$N_z = N_v + N_c + N_p + N_{zp} + N_k$$

Потреба в матеріальних ресурсах визначається з урахуванням потреби окремих їх видів для основної та іншої діяльності підприємства, а також запасів, які необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємства на кінець періоду (місяця, кварталу, року). В основу розрахунку потреби в матеріальних ресурсах повинні бути покладені нормативи і норми їх витрат на одиницю продукції та складських запасів.

Норма - завдання, яке фіксує гранично допустимі витрати конкретного матеріального ресурсу на виробництво одиниці продукції або виконання одиниці роботи.

2) Проаналізувати обґрунтованість та ефективність планів матеріально-технічного забезпечення, його взаємозв'язок з планом виробництва.

На цьому етапі:

1) оцінюються та перевіряються залишки матеріалів на початок та кінець планового періоду з урахуванням нормативного запасу та прогнозованих обсягів виробництва на майбутній період;

2) визначається рівень забезпеченості підприємства наявними матеріальними запасами для подальшого планування обсягу замовлень та організації контролю за їх витрачанням.

Наявні матеріальні запаси мають задовольняти виробничі потреби підприємства на період інтервалів між поставками.

Забезпеченість матеріальними ресурсами визначається у днях та обчислюється як відношення залишку конкретного виду матеріалу на складі в натуральних одиницях виміру до середньоденної потреби в цьому матеріалі.

У процесі аналізу перевіряється відповідність фактичного розміру матеріальних ресурсів плановій потребі. Для цього за даними про фактичну наявність матеріалів у натуральних одиницях, інтервалу надходження та їх середньоденного споживання розраховують фактичну забезпеченість у днях та порівнюють її з нормативною потребою.

3) Оцінка забезпеченості плану поставок матеріальних ресурсів укладеними договорами на поставку. Це досягається за допомогою розрахунку наступних показників:

Показники оцінки забезпеченості матеріальними ресурсами

Показники	Формула розрахунку
Коефіцієнт забезпеченості за планом	Сума за укладеними договорами / Планова потреба
Коефіцієнт забезпеченості фактичний	Сума фактично поставлених матеріальних ресурсів / Планова потреба
Коефіцієнт забезпеченості фактичний (задоволення потреб)	Сума фактично поставлених матеріальних ресурсів та внутрішні джерела / Планова потреба
Коефіцієнт виконання договорів	Надійшло від постачальників / Укладено договорів

Загальна потреба в певному виді матеріальних ресурсах дорівнює сумі внутрішніх (власне виробництво, зворотні відходи, економія) та зовнішніх (матеріальні ресурси, що надходять від

постачальників) джерел їх покриття. Значну частку в сумі джерел покриття потреб складають зовнішні джерела, які формують портфель поставок матеріальних ресурсів.

Реальна потреба в забезпеченні матеріальними ресурсами зі сторони (зовнішні джерела) дорівнює загальній потребі в певному виді матеріальних ресурсів мінус сума власних внутрішніх джерел їх покриття.

4) В процесі аналізу потрібно дати оцінку вибору постачальників матеріальних ресурсів, проаналізувати чи врахувало підприємство-виробник при виборі постачальників такі фактори як:

- відповідність виробничої потужності постачальників потребі підприємства у матеріалах;
- можливість оперативного постачання матеріальних ресурсів;
- репутація постачальника тощо.

5) Необхідно також проаналізувати обсяг та асортимент матеріальних ресурсів, що постачаються.

3. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів

Для аналізу ефективного використання матеріальних ресурсів використовується система узагальнюючих і часткових показників, які відображають *не суму матеріальних ресурсів, а рівень та суму їх витрат*. Ці показники показують вартість матеріальних ресурсів, що використані на виробництво продукції, а рівень їх витрачання - питому вагу матеріальних витрат у вартості виробленої продукції.

Узагальнюючі показники дають лише загальне уявлення про рівень ефективності використання матеріальних ресурсів та резервів їх підвищення.

Узагальнюючі показники ефективності використання матеріальних ресурсів наведені в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Узагальнюючі показники ефективності використання матеріальних ресурсів		
Показники	Формули для розрахунку	Значення показників
Матеріаловіддача	Вартість продукції / Сума матеріальних витрат або (Кількість продукції x Відпускну ціну одиниці продукції) / (Кількість продукції x Норму витрачання п-виду матеріалу на одиницю продукції (у натуральному виразі) x Ціну одиниці п-виду матеріалу)	Характеризує віддачу матеріалів, а саме вихід продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів
Матеріаломісткість	Сума матеріальних витрат / Вартість продукції або (Кількість продукції x Норму витрачання п-виду матеріалу на одиницю продукції (у натуральному виразі) x Ціну одиниці п-виду матеріалу) / (Кількість продукції x Відпускну ціну одиниці продукції)	Показує скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню виготовленої продукції

Продовження таблиці 6.1.

Коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат	Індекс виготовленої продукції / Індекс матеріальних витрат	Характеризує у відносному виразі динаміку матеріаловіддачі і розкриває фактори її зростання
Питома вага матеріальних витрат в собівартості продукції	Сума матеріальних витрат / Повна собівартість виготовленої продукції	Відображає рівень використання матеріальних ресурсів, а також структуру виробництва продукції, тобто чи є воно матеріаломістким чи ні
Коефіцієнт використання матеріалів (коефіцієнт матеріальних витрат, коефіцієнт споживання матеріалів) < 1 - економія, > 1 - перевитрати	Фактична сума матеріальних витрат / Сума матеріальних витрат, обчислена виходячи з планової калькуляції і фактичного випуску та асортименту продукції	Показує ефективність використання матеріалів в процесі виробництва (економно витрачались чи є перевитрати)
Прибуток на гривну використання матеріальних ресурсів	Прибуток від основної діяльності / Сума матеріальних витрат	Показує скільки прибутку припадає на 1 грн матеріальних витрат
Швидкість обороту матеріальних ресурсів (тривалість обороту)	Середній залишок матеріальних ресурсів у грошовому виразі / Середньодобове споживання матеріалів	
Оборотність матеріальних ресурсів (кількість оборотів), кількість разів	Вартість продукції / Середній залишок матеріальних ресурсів	
Термін зберігання запасів	Календарна кількість днів у періоді, що аналізується (360, 90, 30) / Оборотність матеріальних ресурсів	

Часткові (індивідуальні) показники використовуються для характеристики ефективності витрачання окремих елементів матеріальних ресурсів (основних матеріалів, палива, енергії тощо) та рівня матеріаломісткості окремих виробів. Залежно від специфіки виробництва частковими (індивідуальними) показниками можуть бути:

- 1) сировиномісткість - у переробних галузях;
- 2) металомісткість - у машинобудуванні та металообробній промисловості;
- 3) паливомісткість, енергомісткість - на підприємствах тепло-електроцентралі;
- 4) напівфабрикатомісткість - у складальних виробництвах тощо.

Часткові (індивідуальні) показники ефективності використання матеріальних ресурсів наведено в табл. 6.2.

Часткові (індивідуальні) показники ефективності використання матеріальних ресурсів

Показники	Методика визначення показників
Сировиномісткість продукції	Вартість спожитих сировини і матеріалів / Вартість виготовленої продукції
Металомісткість продукції	Вартість спожитого металу / Вартість виготовленої продукції
Паливомісткість продукції	Вартість спожитого палива / Вартість виготовленої продукції
Енергомісткість продукції	Вартість спожитої енергії / Вартість виготовленої продукції
Напівфабрикатомісткість продукції	Вартість спожитих купованих комплектуючих виробів, напівфабрикатів / Вартість виготовленої продукції
Питома матеріаломісткість виробу (вартісна)	Вартість усіх витрачених на виріб матеріалів / Ціна виробу
Питома матеріаломісткість виробу (натуральна або умовно-натуральна)	Кількість витрачених матеріальних ресурсів / Кількість витрачених виробів
Питома параметрична матеріаломісткість	Вартість або кількість спожитих матеріалів / Сумарна потужність (продуктивність, вантажопідйомність), квт/ год, к.с.
Питома конструктивна матеріаломісткість	Чиста вага виробу / Відповідний технічний параметр
Питома відносна матеріаломісткість	Питома конструктивна матеріаломісткість / Коефіцієнт використання матеріалів на виріб (деталь)
Коефіцієнт використання матеріалів на виріб (деталь)	$(\text{Чиста вага виробу (деталі)} \times \text{Корисне витрачання матеріалів на виріб у натуральному виразі}) / (\text{Норма витрачання матеріалів на виріб} \times \text{Фактичне витрачання матеріалів на виріб у натуральному виразі})$

Матеріаломісткість залежить від обсягу товарної продукції і суми матеріальних витрат. У свою чергу обсяг товарної продукції у вартісному виразі може змінюватись за рахунок кількості виробленої продукції, її структури і рівня відпускних цін. Сума матеріальних витрат залежить від кількості виробленої продукції, її структури, витрат матеріалів на одиницю продукції і ціни матеріалів. У результаті загальна матеріаломісткість залежить від структури виробленої продукції.

Перелік питань для самоконтролю

1. Основні завдання аналізу матеріальних ресурсів?
2. Об'єкти аналізу матеріальних ресурсів?
3. Матеріальні ресурси – це.....
4. Що таке матеріаломісткість?
5. Що таке матеріаловіддача?
6. Етапи проведення аналізу матеріальних ресурсів?
7. Які існують резерви збільшення обсягів випуску продукції?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 3, 6, 8, 10

Додаткові: 1, 3, 6, 8, 10, 12

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 5, 8, 11

Тема 7. Аналіз використання трудових ресурсів і витрат на оплату праці

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу забезпеченості трудовими ресурсами та їх фонду оплати праці.

План

1. Методика аналізу трудових ресурсів.
2. Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами.
3. Аналіз руху трудових ресурсів підприємства.
4. Аналіз продуктивності праці і трудомісткості продукції.
5. Аналіз фонду оплати праці.

1. Методика аналізу трудових ресурсів

Трудові ресурси – це частина працездатного населення, що за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає певній сфері діяльності.

Від забезпечення підприємства кваліфікованими кадрами, раціонального їх використання залежать організаційно-технічний рівень виробництва, імідж підприємства, його фінансова стабільність, усі економічні показники діяльності.

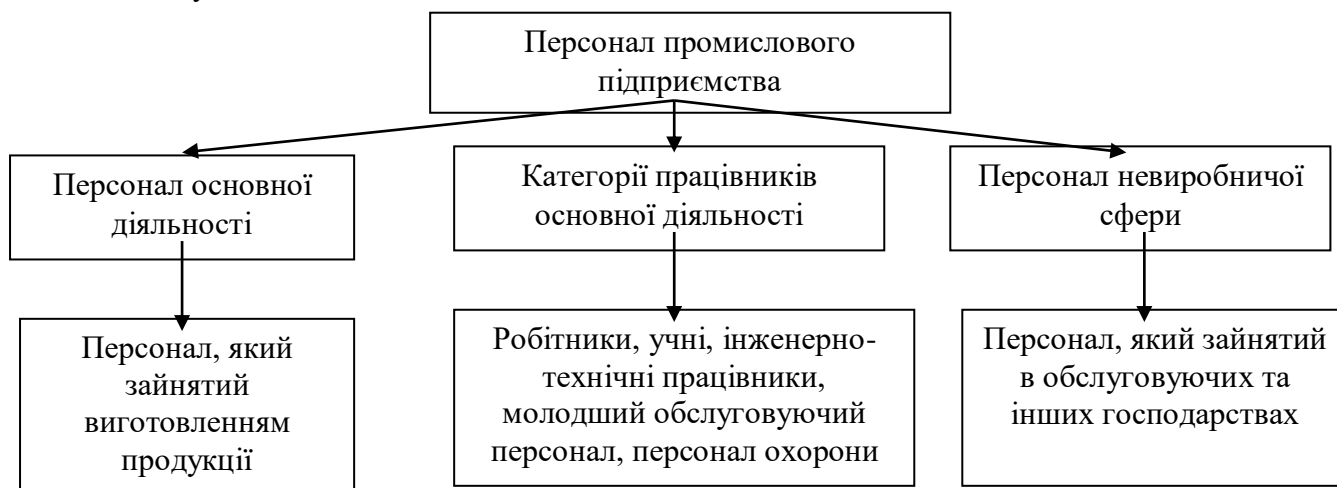

Рис. 7.1. Класифікація персоналу промислового підприємства

Метою аналізу – є знаходження резервів підвищення продуктивності праці.

Завдання аналізу:

- перевірка ступеня забезпеченості підприємства персоналом взагалі і в т.ч. за структурними підрозділами;
- перевірка ступеня виконання плану за продуктивністю праці;
- вивчення причин втрат робочого часу і самої величини цих втрат;
- з'ясування причин плінності кадрів;
- виявлення резервів більш повного і ефективного використання трудових ресурсів.

Об'єктами аналізу є:

- чисельність персоналу, його кваліфікація і освітній рівень;
- рух робочої сили;
- втрати робочого часу;
- кількість виробленої продукції, робіт, послуг.

Джерела інформації:

1) первинні документи, реєстри аналітичного обліку (розрахунково-платіжні відомості, виписки банку, видаткові касові ордери, маршрутні листи, накази по підприємству про прийняття та звільнення, про відпустки, листки з обліку кадрів, особові картки працівників, таблиці обліку використання робочого часу, наряди на відрядні роботи);

2) дані рахунків бухгалтерського обліку (23 «Виробництво», 91 «Загально виробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності» у частині сум нарахованої заробітної плати та відрахувань, 471 «забезпечення виплат відпусток», 472 «Додаткове пенсійне забезпечення», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки з оплати праці», 64 «Розрахунки за податками і платежами» в частині обов'язкових утримань із заробітної плати, 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи»;

3) Облікові реєстри (Журнал 5, 5А);

4) Фінансова звітність (звіт про фінансові результати);

5) Статистична звітність (ф. №1-ПВ «Звіт з праці», ф.№3-ПВ «Звіт про використання робочого часу», ф.№6-ПВ «Звіт про кількість працівників, їх якісний склад та професійне навчання», ф.3-ПН «Звіт про наявність вільних робочих місць (вакантних посад)»).

Аналіз використання трудових ресурсів здійснюється в такій послідовності:

- аналіз соціальної захищеності членів колективу;
- аналіз продуктивності праці та трудомісткості продукції;
- аналіз фонду оплати праці і його використання;
- аналіз використання робочого часу тощо.

2. Аналіз забезпеченості підприємства трудовими ресурсами

Основними завданнями аналізу забезпеченості підприємства трудовими ресурсами є вивчення та оцінка:

- укомплектованості підприємства необхідними кадрами працівників;
- зміни структури трудових ресурсів;
- співвідношення між основними і допоміжними робітниками;
- якісного складу персоналу;
- відповідності кваліфікації робітників зі складністю виконуваних робіт;
- руху робочої сили.

Перший етап розпочинається з вивчення складу персоналу підприємства (розрахунок абсолютного та відносного відхилення, питомої ваги).

Увесь персонал підприємства ділиться на дві групи: I – персонал основної діяльності (персонал, який зайнятий виготовленням продукції); II – персонал невиробничої сфери (персонал, який зайнятий в обслуговуючих та інших господарствах).

Відносне відхилення обчислюється як різниця між фактичною чисельністю і плановою чисельністю, скорегованою на відсоток виконання плану виробництва продукції.

$$\text{Скорегована планова чисельність} = (\text{планова чисельність} * \% \text{ виконання плану}) / 100$$

Відносне відхилення визначається лише по категорії робітників так як лише вони займаються виготовленням продукції.

Другий етап аналіз співвідношення між робітниками основного і допоміжного виробництва (абсолютне відхилення плану і факту).

Третій етап аналіз якісного складу трудових ресурсів, який характеризується професійно-кваліфікаційним рівнем, статево-віковою структурою. Даний аналіз здійснюється шляхом порівняння наявної чисельності за спеціальностями та розрядами з необхідною для виконання кожного виду робіт за структурними підрозділами підприємства і в цілому по підприємству. При цьому визначається надлишок або нестача робітників за кожною професією.

Узагальнюючим показником, що характеризує кваліфікаційний склад робітників є середній тарифний коефіцієнт, який визначається як середньозважена арифметична величина.

$$\text{Середній тарифний розряд} = \{ (\text{розряд} * \text{кількість робітників}) / \text{разом кількість робітників} \}$$

3. Аналіз руху трудових ресурсів підприємства

Для характеристики руху робочої сили розраховують і аналізують динаміку наступних показників:

Коефіцієнт обороту з прийняття = число прийнятих / середньоспискова чисельність

Коефіцієнт обороту зі звільнення = число звільнених / середньоспискова чисельність

Коефіцієнт загального обороту = число прийнятих і звільнених / середньоспискова чисельність

Коефіцієнт плинності кадрів = кількість звільнених за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни, з причин службової невідповідності / середньоспискова чисельність

Коефіцієнт динаміки чисельного складу = (прийняті – звільнені) / середньоспискова чисельність

4. Аналіз продуктивності праці і трудомісткості продукції

Продуктивність праці – кількість продукції, яку виробляє робітник за одиницю часу (годину, день, рік), тобто виробництво продукції за 1 людино-день (1 людино-година), або це кількість часу, що витрачається на виготовлення одиниці продукції (трудомісткість).

Показники продуктивності праці визначаються у:

натуральних вимірниках – при визначенні рівня продуктивності праці окремих робітників чи їх груп, що випускають однорідну продукцію;

вартісних вимірниках – при оцінці виконання плану (прогнозу) продуктивності праці на підприємстві;

трудових вимірниках – передбачає вимірювання через трудомісткість окремих видів продукції.

Для оцінки рівня продуктивності праці застосовується система узагальнюючих, часткових (індивідуальних) і додаткових (допоміжних) показників.

До узагальнюючих показників належать середньорічний, середньоденний і середнього динний виробіток продукції на одного робітника, середньорічний виробіток продукції на одного працюючого у вартісному вираженні.

Індивідуальні показники – це витрати часу на виробництво одиниці продукції певного виду (трудомісткість продукції) або випуск продукції певного виду в натуральному вираженні за 1 людино-день або на 1 людино-годину.

Допоміжні показники – характеризують витрати часу на виконання одиниці певного виду робіт або обсяг виконаних робіт за одиницю часу.

У процесі аналізу продуктивності праці вивчаються:

- рівень і динаміка продуктивності праці;
- вплив факторів на міну продуктивності праці;
- пропозиції і заходи щодо підвищення продуктивності праці.

Найбільш узагальнюючим показником продуктивності праці є **середньорічний виробіток продукції на 1 працівника** (вартість виготовленої продукції / середньоспискову чисельність).

Трудомісткість продукції – затрати робочого часу на виробництво одиниці або всього обсягу виготовленої продукції.

Існує два поняття трудомісткості:

Питома трудомісткість – це загальні витрати людино-годин на продукцію (на 1 виріб, на 1 тис. грн. продукції).

Технологічна трудомісткість – це витрати нормованого робочого часу основних робітників-відрядників на виробництво продукції.

Трудомісткість одиниці продукції визначається як відношення фонду робочого часу на виготовлення і-го виду продукції до обсягу виробництва продукції і-го виду в натуральному вимірі.

Трудомісткість 1 грн. продукції визначається як відношення загального фонду робочого часу на виробництво всієї продукції до вартості виготовленої продукції.

Між показниками трудомісткості продукції та продуктивності праці існує обернено пропорційний зв'язок – якщо продуктивність праці зростає, то трудомісткість продукції знижується, і навпаки.

Знизити трудомісткість означає зменшити витрати на виготовлення продукції. Чим менше витрат при тому ж результаті, тим ефективніше праця, тим вища її продуктивність.

У процесі аналізу визначають динаміку трудомісткості виконання плану за її рівнем, причини її змін і вплив на рівень продуктивності праці.

На завершення аналізу продуктивності праці та трудомісткості продукції слід визначити резерви зниження питомої трудомісткості продукції за окремими виробами і в цілому по підприємству.

5. Аналіз фонду оплати праці

До фонду оплати праці включається: основна, додаткова оплата праці і інші заохочувальні і компенсаційні виплати.

Завданнями аналізу фонду оплати праці є:

- систематичний контроль за використанням фонду оплати праці;
- виявлення можливостей економії коштів за рахунок зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості продукції.

Джерела інформації для аналізу: ф.2 – ПВ «Звіт з праці», дані табельного обліку, відділу кадрів та інше.

Аналіз фонду оплати праці проводиться в наступній послідовності:

1. Оцінюється структура фонду оплати праці за економічним змістом, джерелами формування, категоріями працівників тощо.

2. Розраховується абсолютне і відносне відхилення фонду оплати праці.

Абсолютне відхилення розраховується як різниця між фактично виплаченим фондом оплати праці і базовим фондом оплати праці у цілому по підприємству, за структурними підрозділами та категоріями працюючих.

Якщо фактичний фонд оплати праці більший за плановий, то отримаємо перевитрати, якщо фактичний фонд оплати праці менший за плановий, то – економію.

Відносне відхилення – це різниця між фактичним фондом оплати праці і базовим, скоригованим на фактичний темп зростання обсягу виробництва продукції.

3. Визначають вплив факторів на абсолютне та відносне відхилення фонду оплати праці.

На зміну фонду оплати праці працівників впливають: чисельність працівників та середня оплата праці працівників, на яку в свою чергу впливає зміна окладу, зміна суми премії та розмір доплат.

Для визначення фонду робочого часу використовуємо формулу:

Фонд робочого часу = чисельність * кількість днів відпрацьованих одним робітником у середньому за рік * середня тривалість робочого дня

Існують такі види фонду робочого часу:

- календарний фонд робочого часу (загальна кількість днів * кількість робітників);
- номінальний фонд робочого часу (календарний фонд – святкові і вихідні);
- максимально можливий фонд робочого часу (номінальний фонд – відпустки та неявки).

Використання робочого часу для всіх категорій робітників аналізується за допомогою таких двох показників:

- 1) середня кількість днів відпрацьованих одним робітником за звітний період (місяць, квартал, рік);
- 2) середня тривалість робочого дня.

Ці показники можна обчислити на підставі даних звіту з праці.

Перший показник характеризує тривалість робочого періоду в днях (явочні дні) і залежить від таких факторів:

- кількість вихідних і святкових днів;

- кількість днів чергової відпустки, інших видів відпусток передбачених законодавством;
- кількість днів непрацездатності;
- неявки на роботу з дозволу адміністрації;
- прогули тощо.

Тривалість робочого дня (зміни) робітників залежить від:

- величини нормативно встановленого робочого тижня;
- часу простою протягом робочого дня (зміни), зафіксованого в обліку;
- часу інших скорочень робочого дня передбачених законодавством (для підлітків, матерів-

годувальниць);

- часу понадурочної роботи (збільшує величину показника) тощо.

Аналіз використання робочого часу доцільно проводити у 2-х напрямках:

- виявлення втрат робочого часу;
- виявлення непродуктивного використання робочого часу. До непродуктивних втрат робочого часу відносять час, затрачений на виправлення браку, на виготовлення бракованої продукції, різні відхилення від нормальної роботи. Все це приховані резерви.

Основні причини втрат робочого часу:

- 1) недоліки в організації виробництва (збої, аварії і т.д.);
- 2) нерегулярне постачання сировини і матеріалів;
- 3) недоліки в організації праці й зарплати;
- 4) низька трудова дисципліна (запізнення, простої);
- 5) погана організація роботи допоміжних служб.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке трудові ресурси?
2. Назвіть основні показники, які розраховуються при проведенні аналізу трудових ресурсів?
3. Як розраховується коефіцієнт обороту з прийняття?
4. Як розраховується коефіцієнт обороту зі звільнення?
5. Як розраховується загальний коефіцієнт обороту персоналу?
6. Як визначити коефіцієнт плинності кадрів?
7. Що таке продуктивність праці?
8. Назвати основні показники, які характеризують продуктивність праці?
9. Знизити трудомісткість означає...?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 2, 4, 8, 9, 10

Додаткові: 2, 4, 6, 8, 11

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 1, 3, 5, 11

Тема 8. Аналіз витрат на виробництво, собівартості і реалізації продукції

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу ззагальної суми витрат на виробництво продукції, аналізу витрат на 1 гривну товарної продукції, аналізу витрат за елементами та статтями калькуляції.

План

1. Методика аналізу витрат на виробництво продукції.
2. Аналіз загальної суми витрат на виробництво продукції.
3. Аналіз витрат на 1 грн. продукції.
4. Аналіз витрат за елементами та статтями калькуляції.

1. Методика аналізу витрат на виробництво продукції

Згідно П(С)БО 16 «Витрати» під **витратами** розуміють зменшення економічної вигоди внаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу, якщо вони можуть бути достовірно оцінені.

Витрати в грошовій формі – це собівартість продукції.

Як економічна категорія собівартість:

- є базою ціни товару і її нижньою межею (підприємство не може встановлювати ціну, нижче за собівартість, оскільки воно матиме збитки);
- визначає прибуток і рентабельність;
- відображає ефективність використання виробничих ресурсів, впровадження нових технологій та нововведень, удосконалення системи організації та управління виробництвом;
- є важливим елементом економічного обґрунтування управлінських та інвестиційних рішень.

Об'єктами аналізу собівартості є такі показники:

- витрати на одну гривню продукції;
- виробнича собівартість продукції за калькуляційними статтями та за елементами затрат;
- собівартість одиниці окремих видів продукції;
- резерви зниження витрат на виробництво продукції.

Головними завданнями аналізу собівартості продукції є:

- вивчення динаміки показників собівартості та факторів її зміни;
- оцінка собівартості одиниці продукції (собівартість 1 грн. товарної продукції);
- оцінка структури витрат, її динаміки;
- вивчення собівартості за статтями та елементами затрат;
- виявлення резервів зниження витрат на виробництво продукції.

Джерелами інформації при проведенні аналізу собівартості продукції є:

- *первинні документи:* акти-вимоги, лімітно-забірні картки, матеріальні звіти, наряди, таблиця обліку використання робочого часу та розрахунку заробітної плати, посвідчення про відрядження, довідки бухгалтерії тощо;

- *рахунки бухгалтерського обліку:* 23 «виробництво», 80 «Матеріальні витрати», 81 «Витрати на оплату праці», 82 «Відрахування на соціальні заходи», 83 «Амортизація», 84 «Інші операційні витрати», 90 «Собівартість реалізації», 91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності»;

- *облікові реєстри:* ж.5, 5А;

- *звітність:* ф. 2 «Звіт про фінансові результати», ф.5 «Примітки до річної фінансової звітності», ф.1-ПВ «Звіт з праці».

Розрізняють такі види собівартості (табл. 8.1):

Класифікація собівартості

Собівартість	Характеристика
За складом витрат	
Технологічна	Включає прямі витрати на робочому місці, ділянці, характеризує рівень витрат на здійснення окремих технологічних операцій, на виготовлення окремих деталей, вузлів тощо
Виробнича	Збільшена на суму витрат, пов'язаних з управлінням виробничими

	підрозділами, що виготовляють продукцію. Характеризує рівень витрат на виготовлення продукції.
Повна	Виробнича собівартість збільшена на суму адміністративних витрат і витрат на збут. Цей показник інтегрує загальні витрати підприємства, які пов'язані як з виробництвом, так і реалізацією продукції
За ступенем узагальнення даних	
Індивідуальна	Характеризує витрати конкретного підприємства по випуску продукції
Фірмова	Включає витрати на виробництво та реалізацію продукції за групою підприємств, які входять до складу фірми, об'єднання, тресту
Середньогалузева	Характеризує середні по галузі витрат на виробництво одиниці продукції і розраховується за формулою середньозваженої на підставі індивідуальних показників собівартості підприємств галузі
За ознакою часу	
Планова	Включається максимально допустимі витрати підприємства на виготовлення продукції, передбачені планом на наступний період
Фактична	Характеризує розмір фактично витрачених засобів на виготовлену продукцію

2. Аналіз загальної суми витрат на виробництво продукції

Аналіз динаміки, структури витрат і факторів їх зміни дає можливість своєчасно реагувати на відхилення від нормальних параметрів виробничого процесу, розробити відповідні заходи з недопущення зайвих витрат і втрат, виявити тенденції зміни витрат, зробити заходи для їх оптимізації.

Виділяють такі етапи аналізу витрат на виробництво:

1) необхідно врахувати залежність витрат на виробництво від обсягів виробництва, тобто поділ на постійні та змінні, що дозволяє провести аналіз беззбитковості і оптимізувати структуру продукції, яка виготовляється.

2) вивчити динаміку загальної суми операційних витрат у цілому і за основними елементами. Такий аналіз здійснюється за даними ф. 2 «Звіт про фінансові результати».

3) розрахувати вплив факторів на зміну загальної суми витрат. Зокрема,

- обсягу виробництва продукції в цілому по підприємству;
- структури продукції;
- рівня змінних витрат на одиницю продукції;
- суми постійних витрат на весь випуск продукції.

Узагальнюючим показником собівартості промислової продукції є витрати на 1 грн. продукції, що характеризує витрато місткість продукції.

Перевагами використання даного показника є наступні:

- *універсальність* - даний показник визначається за всіма галузями та на всіх рівнях управління усувається відмінність у підходах до старої і нової продукції;
- *забезпечує зв'язок собівартості з плановим прибутком*, тобто в повному сенсі виконує роль показника рентабельності виробництва;
- *дає можливість простежити динаміку зниження собівартості за кілька років*.

Витрати на 1 грн. продукції = загальна сума витрат на виробництво і реалізацію продукції (повна собівартість) / вартість виготовленої продукції в оптових цінах підприємства

3. Аналіз витрат на 1 грн. продукції

Аналіз витрат на 1 грн. продукції проводиться у наступній послідовності:

1) оцінюється динаміка витрат на 1 грн. продукції;

2) витрати на 1 грн. продукції порівнюються з даними інших підприємств, середньогалузевими показниками, тощо;

3) виявляється вплив факторів на зміну рівня витрат на 1 грн. товарної продукції;

4) визначається вплив виявлених факторів на зміну прибутку підприємства.

На зміну витрат на 1 грн. продукції впливають зміни таких факторів:

- структури і асортименту продукції;
- рівня витрат на виробництво окремих виробів;
- цін і тарифів на спожиті матеріальні ресурси;
- оптових цін підприємства на виготовлену ним продукцію.

Розрахунок вказаних факторів на зміну рівня витрат на 1 грн. продукції здійснюють способом ланцюгових підстановок.

Потім визначаємо вплив факторів на зміну витрат на весь обсяг виробництва та на зміну суми прибутку від реалізації:

1) для того, щоб визначити фактичну економію (перевитрати) на весь обсяг виробництва, необхідно економію (перевитрати) на 1 грн. продукції помножити на фактичний обсяг виробництва продукції;

2) для того, щоб визначити вплив факторів на зміну суми прибутку від реалізації (валового прибутку), необхідно абсолютні прирости (зниження) витрат на 1 грн. продукції за рахунок кожного фактора помножити на фактичний обсяг реалізації, виражений у базисних (планових) цінах.

4. Аналіз витрат за елементами і статтями калькуляції

При аналізі витрат виробництва і собівартості продукції доцільно проаналізувати витрати за елементами і статтями калькуляції.

Склад витрат за економічними елементами регламентує П(С)БО № 16 «Витрати»

Елементні витрати - це однорідні за складом витрати підприємства.

Вони характеризують використані ресурси за їхнім економічним змістом незалежно від форми і місця їх використання на той чи інший об'єкт віднесення витрат.

Елементи затрат є однаковими для всіх галузей і на їх основі складається кошторис витрат на виробництво.

Аналіз витрат за елементами дає змогу:

- дослідити зміни у структурі собівартості порівняно з бізнес-планом;
- оцінити динаміку структури витрат;
- охарактеризувати галузеві особливості (матеріаломісткість, фондомісткість, енергомісткість, трудомісткість виробництва);
- встановити вплив науково-технічного прогресу, рівня кооперації та спеціалізації на зміну структурних витрат;
- визначити найважливіші напрями пошуку резервів зниження собівартості.

Аналіз проводиться шляхом порівняння фактичної питомої ваги кожного елемента витрат на виробництво з плановою. При цьому оцінювати витрати в абсолютних величинах не має сенсу, так як вони обчислені на різний обсяг продукції чи робіт.

Оцінюють зміни в питомій вазі кожного елемента витрат у загальній їх сумі, тобто досліджують структуру витрат. Детальний аналіз структури витрат на виробництво потрібний для того, щоб виявити витрати, які є найбільш значущими для підприємства або можуть стати такими в майбутньому.

Групування витрат за економічними елементами дозволяє визначити загальну суму витрат на виробництво по підприємству в цілому і їх структуру, але не дає можливості обчислити собівартість продукції, розділити затрати по видам продукції і цільовому призначенню. Це досягається шляхом аналізу витрат по статтях калькуляції.

Калькуляційні статті характеризують склад використаних ресурсів залежно від напрямів і місця їх використання (в основному, допоміжному чи обслуговуючому виробництві) на об'єкт витрат. Тобто групування витрат за статтями калькуляції вказує на що конкретно та в яких розмірах використанні ресурси.

Відмінність статей калькуляції від аналогічних елементів витрат в тому, що в першому випадку враховують лише витрати на даний виріб, а в другому - всі витрати, незалежно від того, де і на які потреби вони були здійсненні.

Аналіз витрат за калькуляційними статтями дозволяє дати оцінку розміру економії чи перевитрат у зв'язку з відхиленням фактичної собівартості від планової, показати «внесок» кожної статті калькуляції у загальне відхилення, зробити висновок про характер матеріало-, оплато-, фондомісткості виробництва і в результаті здійснити заходи щодо виявлення і реалізації резервів зниження собівартості продукції.

Статті калькуляції підприємства визначають самостійно з урахуванням вимог П(С)БО 16 „Витрати”.

Підприємства можуть використовувати при аналізі такі статті калькуляції:

- сировина і матеріали;
- повернені відходи (вираховуються);
- напівфабрикати;
- паливо та енергія;
- основна та додаткова зарплата;
- відрахування на соціальне страхування;
- загальновиробничі витрати;
- інші витрати;
- витрати від браку;
- виробнича собівартість (ряд.1 + ... ряд.+9)
- витрати на збут;
- повна собівартість реалізованої продукції (ряд. 10 +ряд.11).

Аналіз здійснюється шляхом порівняння фактичних даних по кожній статті з даними за минулі періоди, з прогнозними, плановими даними і визначення абсолютного та відносного відхилення за статтями витрат.

У першу чергу потрібно приділяти увагу статтям, за якими були допущені значні перевитрати, непродуктивні витрати та витрати, а також тим; які займають значну питому вагу в собівартості продукції.

При цьому слід мати на увазі, що один і той самий чинник по різному впливає на відхилення за статтями собівартості.

Наприклад, якщо у звітному періоді підприємство проводило значну роботу з механізації праці працівників, то це зможе призвести до зниження витрат на зарплату внаслідок вивільнення частини працівників, і одночасно збільшити витрати на отримання обладнання.

Отже, перевитрати за одними статтями не можна розглядати ізольовано від економії за іншими статтями.

В процесі подальшого аналізу необхідно визначити вплив факторів на зміну тої чи іншої статті калькуляції та розробити заходи щодо недопущення перевитрат за статтями калькуляції, а для цього потрібно провести аналіз собівартості окремих видів продукції

Аналізу собівартості окремих видів продукції приділяється особлива увага, оскільки результати такого аналізу використовуються для виявлення шляхів подальшого зниження собівартості продукції, проведення низки організаційно-технічних заходів щодо економії витрат на конкретних ділянках роботи.

Завданнями аналізу є:

- встановлення ступеня виконання планових (розрахункових) показників собівартості окремих видів продукції;
- вивчення динаміки собівартості одиниці продукції;
- дослідження причин відхилень за найважливішими статтями калькуляції;
- виявлення резервів щодо зниження собівартості окремих видів продукції.

Собівартість одиниці продукції розраховують за формулою:

$$C_{оп}=(ПВ/ТП) + ЗВ$$

де $C_{оп}$ - собівартість одиниці продукції;

ПВ - постійні витрати;

ТП - обсяг виробництва продукції;

ЗВ - змінні витрати.

Аналіз проводять за даними планових, проектно-кошторисних та фактичних калькуляцій в декілька етапів.

I - на першому етапі дають загальну оцінку виконання планових (розрахункових) завдань по зниженню собівартості одиниці продукції, проводять розрахунок впливу факторів на зміну фактичної собівартості від планової та встановлюють собівартість одиниці продукції, яку проводять способом порівняння фактичної собівартості одиниці продукції з плановою та з собівартістю за попередній рік.

II - наступний етап аналізу - аналіз окремих статей калькуляції виробу.

Велике значення має порівняльний аналіз собівартості однакових виробів на різних підприємствах. Такий аналіз дозволяє встановити, наскільки прогресивною є технологія їх виготовлення на даному підприємстві.

III - завершальним етапом аналізу є пошук резервів зниження собівартості одиниці найважливіших видів продукції. Розрізняють поточні та перспективні резерви зниження собівартості.

Поточні резерви зниження собівартості включають усі види непродуктивних витрат (явні і приховані), перевитрати ресурсів і надмірні витрати грошових коштів, виявлені при аналізі.

До перспективних резервів відносять:

- збільшення обсягів випуску продукції;
- впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- спеціалізацію, кооперування, комбінування виробництва.

Важливо при аналізі оцінити собівартість порівняної продукції.

До порівняної продукції відносять усі вироби, що їх виготовляли на підприємстві в минулому звітному періоді, за винятком виробів, виготовлених у дослідному варіанті, та тих, які були на стадії впровадження у виробництво.

Для аналізу фактичний випуск продукції визначають за плановою собівартістю, а порівнянню продукцію перераховують також і за минулорічною собівартістю.

Порівнюючи фактичну собівартість із собівартістю, перерахованою за рівнем планового і минулого року визначають економію чи перевитрату.

В подальшому аналізі потрібно проаналізувати прямі матеріальні, трудові та непрямі витрати.

Розглянемо методику аналізу **прямих матеріальних витрат**.

Матеріальні витрати замають найбільшу питому вагу в собівартості промислової продукції. Рациональне використання сировини, матеріалів, покупних матеріалів, напівфабрикатів, палива і енергії являється важливим резервом зниження собівартості продукції.

Спочатку аналізуємо відхилення у прямих матеріальних витратах в цілому по підприємству і розраховуємо фактори, які на них впливають.

Насамперед вивчають, які зміни відбулися в сумі:

а) прямих матеріальних витрат та їх питомій вазі в повній собівартості продукції;

б) розраховуємо вплив факторів на зміну прямих матеріальних витрат.

в) наступним етапом аналізу є вивчення факторів, під впливом яких змінюється фактичний рівень матеріальних витрат.

г) аналіз прямих матеріальних ресурсів завершується підрахунком всіх резервів зниження витрат на матеріали. Резервами зниження витрат на матеріали є:

- додаткова економія від ліквідації порушень строків впровадження оргтехзаходів;
- запобігання фактам порушень норм витрат сировини і нераціональних замін матеріалів;
- ліквідація витрат від позапланових відходів;
- ліквідація перевитрат по транспортно-заготівельним роботам;
- розширення спеціалізації підприємств, збільшення питомої ваги покупних напівфабрикатів у загальному обсязі сировини і матеріалів.

Проаналізувати непрямі витрати.

До складу непрямих витрат слід віднести загальновиробничі, адміністративні і витрати на збут.

Аналіз непрямих витрат проводиться за статтями затрат. Ці і затрати діляться на змінні і умовно-постійні.

Змінні витрати - це витрати, що залежать від зміни обсягу виробництва (зарплата робітників з відрядною формою оплати праці, сировина і матеріали, паливо).

Умовно постійні - це витрати, які залишаються незмінними або майже не змінюються із збільшенням або зменшенням обсягу виробництва, тобто не залежать від зміни цього обсягу (амортизація, оренда, погодинна оплата праці). При цьому

Метою аналізу непрямих витрат є пошук і виявлення факторів економії ресурсів.

Аналіз проводять шляхом порівняння фактичних витрат з витратами передбаченими кошторисом. Обчислюють суми перевитрат (економії) за кожною статтею.

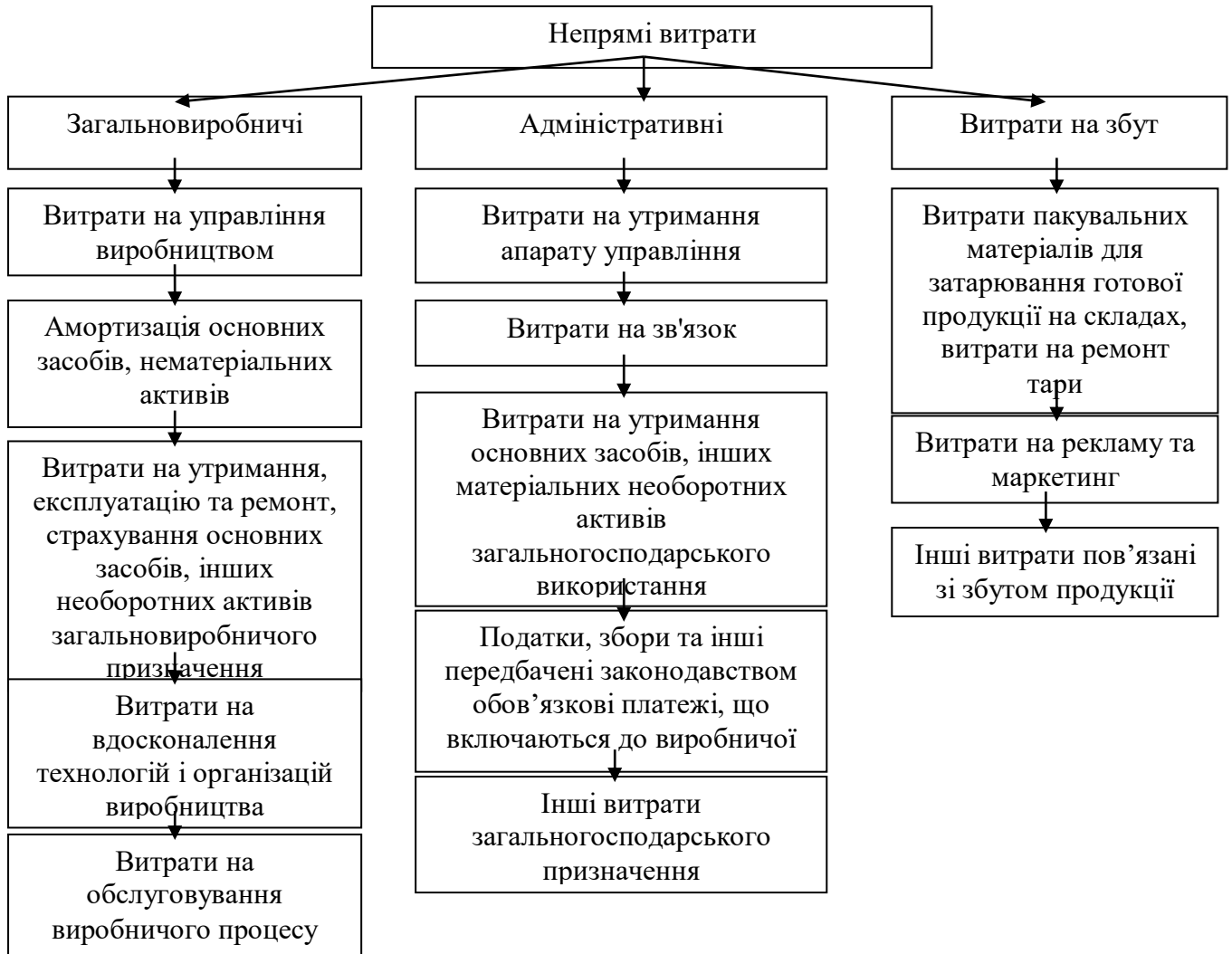

Рис. 5.1. Класифікація непрямих витрат

Заключний етап аналізу - підрахунок **резервів можливого скорочення непрямих витрат і розроблення заходів для мобілізації цих резервів** як одного із чинників зниження собівартості промислової продукції.

На заключному етапі аналізу витрат на виробництво проводиться зведений розрахунок резервів зниження собівартості продукції та розробка заходів щодо використання виявлених резервів. Основні джерела резервів зниження собівартості продукції наступні:

1. **Збільшення обсягу виробництва продукції:** виявляються при аналізі виробництва продукції (утворюються за рахунок економії умовно-постійних витрат у результаті зростання обсягу виробництва).

2. Зменшення витрат на виробництво продукції за рахунок:

- **зниження матеріаломісткості продукції:** впровадження нових, більш економних видів конструкцій; застосування ресурсозберігаючої техніки та технології, маловідходних технологій, використання прогресивних видів матеріалів, усунення втрат при переробці, зберіганні і транспортуванні матеріалів, посилення контролю за зберіганням матеріалів, ліквідації браку і втрат матеріалів; вторинного використання матеріальних ресурсів (утилізація відходів, їх регенерація, відновлення, збір, заготівля і використання відходів тощо);

- **зниження матеріальних витрат за рахунок впровадження організаційно-технічних заходів** визначається як добуток різниці норм витрачання матеріалів на одиницю продукції відповідно до і після впровадження заходів та планових обсягу виробництва продукції і цін на матеріальні ресурси;

- **підвищення продуктивності праці, зниження витрат на оплату праці** за рахунок впровадження організаційно-технічних заходів, що визначається як добуток різниці трудомісткості виробів до і після впровадження та планових середньогодинної тарифної ставки та обсягу виробництва продукції. Крім того, сума економії збільшується на відсоток додаткової заробітної плати та відсоток відрахувань від фонду оплати праці, які включаються до собівартості продукції;

- **більш ефективного використання виробничого устаткування, зниження витрат на утримання основних засобів** за рахунок реалізації і ліквідації непотрібних основних засобів і таких, що не використовуються. Визначається як добуток вартості, що амортизується та норми амортизації.

При підрахунку резервів зниження собівартості продукції необхідно уникати повторного підрахунку резервів. Для цього необхідно пов'язувати негативні результати невиконання конкретних заходів з зафіксованими у звітності невиробничими витратами та невиправданими перевитратами.

Всі виявлені резерви зниження собівартості підраховуються та узагальнюються, а потім розробляються відповідні заходи щодо використання виявлених резервів.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке витрати?
2. Що таке собівартість?
3. Об'єкти аналізу собівартості?
4. Основні завдання при проведенні аналізу собівартості продукції?
5. Джерела інформації?
6. Класифікація собівартості?
7. Як розрахувати витрати на 1 грн. продукції?
8. Що таке елементні витрати?
9. Що дає аналіз витрат за елементами?
10. Етапи аналізу собівартості продукції?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 2, 5, 7, 8, 10

Додаткові: 1, 5, 7, 8, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 3, 5, 11

Тема 9. Аналіз ефективності використання основних засобів

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу основних фондів та ефективності їх використання.

План

1. Основні завдання і джерела інформації.
2. Аналіз складу основних засобів та аналіз їх забезпеченістю.
3. Аналіз технічного стану виробничих основних засобів.
4. Аналіз руху основних засобів.
5. Аналіз ефективності використання основних засобів.
6. Аналіз використання обладнання.

1. Основні завдання і джерела інформації

Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва, поставок товарів і послуг, надання в оренду або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій. Строк корисного використання (експлуатації) основних фондів перевищує один рік.

Виробничо-господарська діяльність підприємства багато в чому залежить від забезпеченості основними фондами. Наявність і використання основних фондів характеризують рівень втілення НТП на підприємстві.

Основними завданнями аналізу є:

- аналіз обсягу, структури та динаміки основних засобів і нематеріальних активів, їх відповідності вимогам технічного прогресу та оптимальним параметрам виробництва;
- вивчення технічного стану основних засобів, темпів, форм і способів їх оновлення;
- визначення рівня використання основних засобів і факторів, що на нього впливають;
- виявлення резервів підвищення ефективності використання основних засобів і нематеріальних активів.

Джерела інформації:

1) Первинні документи: «Акти на приймання і передачі основних засобів»; «Акти на приймання-здавання відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів основних засобів»; «Акти на списання основних засобів»; «Акти на списання транспортних засобів»; Інвентарні картки обліку основних засобів».

2) Дані рахунків бухгалтерського обліку: 10 «Основні засоби»; 11 «Необоротні матеріальні активи»; 12 «Нематеріальні активи»; 13 «Знос (амортизація) необоротних активів»; 15 «Капітальні інвестиції» та ін.;

- 3) Облікові реєстри.
- 4) Фінансова звітність
- 5) Статистична звітність.

2. Аналіз складу основних засобів та аналіз їх забезпеченістю

Аналіз складу основних засобів здійснюється на основі зіставлення питомої ваги основних фондів, згрупованих за ознаками:

- а) по економічних елементах (будинки й споруди, машини й обладнання);
- б) по участі у виробничому процесі (виробничі й невиробничі основні фонди);
- в) по функціональному призначенню (пасивні й активні);

Аналогічно вивчається склад основних фондів по економічних елементах. Зіставлення структури застосовується не тільки в динаміці, але й з іншими еталонами: аналогічними підприємствами, із середньогалузевими і ін.

При проведенні аналізу динаміки, складу і структури основних фондів необхідно:

- 1) визначити середньорічну вартість основних фондів і динаміку її зміни за декілька років;
- 2) виявити причини збільшення вартості основних фондів;
- 3) зіставити темпи зміни вартості основних засобів з динамікою зростання вартості продукції або обсягів виробництва в натуральному вираженні;

4) виявити тенденції щодо структурних змін в складі основних засобів.

Аналіз забезпеченості основними фондами провадиться:

- 1) у фізичних одиницях (кількісно);
- 2) за потужністю;
- 3) за вартістю.

Аналіз здійснюється на основі порівняння фактичної кількості із плановою потребою, розрахованою на планові обсяги виробництва, як правило, машин і обладнання.

$$\Delta M = \overline{M_{\phi}} - \overline{M_{пл}}$$

Для аналізу за вартістю визначаються такі коефіцієнти:

- 1) коефіцієнт фондоємності (Кфэ) = середньорічна вартість основних виробничих засобів / об'єм виробництва продукції (тис. грн..)
- 2) коефіцієнт механоємності виробництва (Кмэ) = середньорічна вартість активної частини виробничих основних засобів / об'єм виробництва продукції;
- 3) коефіцієнт механоозброєності праці (Кмо) = середньорічна вартість активної частини виробничих основних засобів / середньооблікова чисельність робітників основної діяльності.

3. Аналіз технічного стану виробничих основних засобів

Для обґрунтування плану відновлення основних фондів необхідна інформація про їхній стан. Економічну оцінку проводять на основі коефіцієнтів зносу або придатності.

- **коефіцієнт зносу** – це відношення суми зносу до первісної вартості основних засобів;

Він характеризує ту частину вартості основних фондів, що списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Його можна розрахувати на початок і кінець періоду.

- **коефіцієнт придатності** - це відношення залишкової вартості основних засобів до первісної вартості основних засобів.

Коефіцієнт придатності може показувати частину не перенесеної на виробництво вартості основних виробничих фондів.

4. Аналіз руху основних засобів

Аналіз руху основних засобів провадять шляхом порівняння наступних показників:

коефіцієнт оновлення - це відношення основних засобів, що надійшли за відповідний період до первісної вартості основних засобів на кінець звітного періоду.

Він характеризує інтенсивність введення в експлуатацію нових основних засобів.

коефіцієнт вибуття - це відношення основних засобів, що вибули за відповідний період до первісної вартості основних засобів на початок звітного періоду.

Він характеризує рівень інтенсивності вибуття основних фондів.

коефіцієнт приросту – основні засоби, що надійшли за відповідний період мінус основні засоби, що вибули поділити на первісну вартість основних засобів на початок звітного періоду.

5. Аналіз ефективності використання основних засобів

Узагальнюючим показником ефективності використання є фондовіддача.

Фондовіддача = обсяг товарної продукції / середньорічну вартість основних засобів

Для аналізу ефективності використання основних фондів також часто використовуються показники: фондоємність і рентабельність основних фондів.

Фондоємність є обернено пропорційна до фондовіддачі й показує, скільки в середньому використовується на підприємстві основних виробничих засобів для виробництва 1 грн. продукції.

Фондоємність = середньорічну вартість основних засобів / обсяг товарної продукції.

Рентабельність основних фондів розраховується як відношення прибутку (операційного, чистого) до середньої вартості основних фондів.

У процесі дослідження ефективності вивчається динаміка перерахованих показників, проводиться порівняльний аналіз за різними напрямками, визначаються фактори зміни їх величини.

Аналіз фондівіддачі провадиться за двома напрямками: вивчення впливу факторів на зміну фондівіддачі та вивчення впливу фондівіддачі на обсяг виробництва.

На рівень фондівіддачі впливають різні фактори, пов'язані як зі зміною обсягів продукції, так і з ефективністю використання основних виробничих засобів, зокрема, їх активної частини. При відборі факторів для подальшого аналізу потрібно враховувати ті, що:

- 1) прямо пов'язані з рівнем фондівіддачі, характеризують її як з точки зору екстенсивного завантаження знарядь праці (завантаження за часом), інтенсивності їх використання, так і з точки зору вартості знарядь праці, яка склалася на ринку;
- 2) містять параметри, які мають кількісну визначеність і можуть бути отримані з даних бухгалтерського обліку (або визначені на їх базі).

6. Аналіз використання обладнання

Вивчивши узагальнюючі показники ефективності використання основних засобів, необхідно провести більш детальний аналіз використання виробничого обладнання. Насамперед перевіряється забезпеченість підприємства обладнанням, повнота його використання.

Розрізняють обладнання:

- наявне – це все наявне обладнання, незалежно від того, де воно знаходиться і в якому стані;
- встановлене – змонтоване й підготовлене до роботи обладнання, що знаходиться на ділянках, в цехах;
- обладнання, яке фактично використовується у виробництві;
- обладнання, яке знаходиться в ремонті, резервне.

Найбільший ефект виробництва досягається, якщо за величиною перші три групи обладнання приблизно однакові.

Для оцінки використання наявне обладнання порівнюють із встановленим, а встановлене – з працюючим, тому що не все наявне обладнання може бути встановлено й не все встановлене обладнання перебуває в експлуатації.

Для характеристики рівня залучення обладнання у виробництво розраховують наступні показники:

- коефіцієнт використання наявного обладнання:

$$K_H = \frac{\text{Кількість діючого обладнання}}{\text{Кількість наявного обладнання}}$$

- коефіцієнт використання встановленого обладнання:

$$K_{ВСТ} = \frac{\text{Кількість діючого обладнання}}{\text{Кількість встановленого обладнання}}$$

Потенційний резерв збільшення виробництва продукції за рахунок збільшення кількості діючого обладнання – це різниця між кількістю наявного та встановленого обладнання, помножена на базовий середньорічний виробіток продукції на одиницю обладнання.

Показники ефективності експлуатації обладнання поділяють на дві групи:

- показники екстенсивного використання (за часом);
- показники інтенсивного використання (за потужністю).

Показники першого типу характеризують роботу обладнання за часом або за кількістю: це кількість обладнання; відпрацьований час; коефіцієнт змінності роботи устаткування; структура парку машин і обладнання.

Показники другого типу пов'язані з його виробітком, тобто визначають рівень використання потужності обладнання, його продуктивність.

Вихідними даними при аналізі екстенсивного використання обладнання є показники балансу робочого часу роботи обладнання.

Баланс часу роботи обладнання визначається за цехами й підприємством в цілому, для чого розраховуються наступні три фонди часу:

- 1) календарний фонд часу (ТК) – максимально можливий час роботи обладнання, що дорівнює добутку кількості календарних днів у звітному періоді, кількості годин в добі (24 год.) кількості одиниць встановленого обладнання. Він поділяється на режимний і позарежимний час;

- режимний час (ТР) розраховується як добуток кількості одиниць встановленого обладнання, кількості робочих днів звітного періоду та кількості тривалості робочого дня з урахуванням коефіцієнта змінності;

Коефіцієнт змінності (КЗМ) визначається як відношення суми відпрацьованих верстатозмін до всього встановленого обладнання.

Коефіцієнт змінності показує, скільки змін пропрацював верстат. Чим вище коефіцієнт змінності, тим більший є випуск продукції.

- позарежимний час (ТПЗ) включає вихідні та святкові дні, час невикористаних змін, міжзміни та обідні перерви.

2) плановий фонд (ТП) відрізняється від режимного часом перебування обладнання в плановому ремонті та на модернізації, кількістю планових втрат робочого часу;

3) фактичний фонд відпрацьованого часу (ТФ) – кількість фактично відпрацьованих машино-годин.

Для характеристики використання обладнання за часом застосовуються наступні показники - коефіцієнти використання:

– календарного фонду часу = фактичний фонд відпрацьованого часу / календарний фонд часу;

– режимного фонду часу = фактичний фонд відпрацьованого часу / режимний час;

– планового фонду часу = фактичний фонд відпрацьованого часу / плановий фонд.

Порівняння різних фондів часу дозволяє вирішити низку наступних аналітичних завдань:

- порівняння календарного та режимного фондів часу обладнання дозволяє визначити можливості кращого використання обладнання за рахунок підвищення коефіцієнту змінності;

- порівняння можливого й режимного фондів часу дає змогу встановити можливості кращого використання обладнання за рахунок зменшення витрат часу на ремонт в робочий час;

- порівняння фактичного й планового календарних фондів – дозволяє встановити ступінь виконання плану з введення обладнання в експлуатацію за кількістю та строками.

Крім того, доцільно визначити питому вагу простоїв у календарному фонді часу роботи обладнання, як відношення величини простоїв та календарного фонду часу:

Зниження показників фондів часу роботи обладнання й збільшення питомої ваги простоїв свідчить про те, що в господарюючого суб'єкта є резерви зростання виробництва. Це вказує на необхідність посилення контролю за використанням обладнання та з'ясування причин зниження зазначених показників.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке необоротні активи?
2. Що таке основні засоби?
3. Аналіз використання обладнання.
4. Які резерви збільшення випуску продукції?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 2, 3, 4, 5, 9

Додаткові: 2, 6, 7, 9, 12

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 4, 7, 9, 10, 11

Тема 10. Аналіз фінансових результатів та рентабельності підприємства

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу обсягів динаміки, структури та якості фінансових результатів діяльності; аналізу валового прибутку, методики факторного аналізу прибутку за системою директ-костинг, а також аналізу рентабельності.

План

1. Загальна оцінка фінансового результату і його складу.
2. Аналіз динаміки фінансового результату від реалізації продукції.
3. Аналіз виконання плану з прибутку від операційної діяльності.
4. Аналіз використання прибутку.

1. Загальна оцінка фінансового результату і його складу

Основними завданнями аналізу фінансових результатів є:

- обґрунтування плану (прогнозу) прибутку й рентабельності й вибір найкращого варіанта;
- оцінка виконання бізнес-плану, вивчення динаміки прибутку й рентабельності;
- визначення й вимір впливу факторів на відхилення прибутку;
- виявлення резервів збільшення прибутку, і розробка конкретних заходів для їх реалізації.

Фінансовий результат може бути: позитивним - прибуток, або негативним - збиток.

У загальному виді прибуток визначається як:

$$П = \Sigma Д - \Sigma В$$

де: $\Sigma Д$ – сума доходів у звітному періоді (за квартал, рік) від звичайної діяльності й від надзвичайних подій;

$\Sigma В$ – сума всіх витрат у звітному періоді від звичайної діяльності й від надзвичайних подій (стихійних лих, пожеж, техногенних аварій, за винятком сум страхового відшкодування). До витрат, відповідно до П(С)БО, належить також «Податок на прибуток».

Прибуток підприємства визначається відповідно до П(С)БО №3 «Звіт про фінансові результати». Кінцевий фінансовий результат - чистий прибуток визначається за встановленим алгоритмом (рис. 2.1):

У процесі аналітичного дослідження необхідно оцінити виконання плану по прибутках, який у ринкових умовах має прогностичний характер на найближчу перспективу. Такий план враховує реальні можливості підприємства отримувати прибутки, а отже, є інструментом перспективного аналізу. Контроль за виконанням плану необхідно здійснювати до та у ході здійснення операцій. Це вимагає налагодженої системи прогнозування обсягів реалізації і витрат. Загальна оцінка фінансового результату виконується за звітний період – рік, квартал. Для оцінки рівня показників фінансових результатів діяльності, крім планових завдань, використовуються дані фінансової звітності господарюючого суб'єкта за попередній період.

Для аналізу фінансового результату за видами діяльності необхідно знати наступні визначення:

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою.

Основна діяльність – операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства й забезпечує основну частку його доходу.

Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність, а також операції, що забезпечують її, або виникають у результаті її проведення.

Дохід – збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до росту власного капіталу.

Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Витрати – зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які приводять до зменшення власного капіталу.

Дохід (виручка) від реалізації продукції		010													
	-														
ПДВ, акцизний збір, інші відрахування з доходу		015; 020; 025													
	=														
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції		035													
	-														
Собівартість реалізованої продукції		040													
	=														
Валовий прибуток (збиток) від реалізації продукції		050; 055													
	+														
Інші операційні доходи		060													
	-														
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%;">Адміністративні витрати</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">+</td> <td style="width: 33%;">Витрати на збут</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">+</td> <td style="width: 33%;">Інші операційні витрати</td> </tr> <tr> <td style="text-align: right;">070</td> <td></td> <td style="text-align: right;">080</td> <td></td> <td style="text-align: right;">090</td> </tr> </table>			Адміністративні витрати	+	Витрати на збут	+	Інші операційні витрати	070		080		090			
Адміністративні витрати	+	Витрати на збут	+	Інші операційні витрати											
070		080		090											
	=														
Фінансові результати від операційної діяльності: прибуток збиток		100													
	+														
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">Доход від участі в капіталі</td> <td style="width: 10%; text-align: center;">-</td> <td style="width: 40%;">Витрати від участі в капіталі</td> </tr> <tr> <td>Інші фінансові доходи</td> <td></td> <td>Фінансові витрати</td> </tr> <tr> <td>Інші доходи</td> <td style="text-align: right;">110; 120; 130</td> <td>Інші витрати</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td style="text-align: right;">140; 150; 160</td> </tr> </table>			Доход від участі в капіталі	-	Витрати від участі в капіталі	Інші фінансові доходи		Фінансові витрати	Інші доходи	110; 120; 130	Інші витрати			140; 150; 160	
Доход від участі в капіталі	-	Витрати від участі в капіталі													
Інші фінансові доходи		Фінансові витрати													
Інші доходи	110; 120; 130	Інші витрати													
		140; 150; 160													
	=														
Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування		170; 175													
	-														
Податок на прибуток від звичайної діяльності		180													
	+														
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td colspan="3" style="text-align: center;">Надзвичайні</td> </tr> <tr> <td style="width: 33%;">Доходи</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">-</td> <td style="width: 33%;">Витрати</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">-</td> <td style="width: 33%;">Податок</td> </tr> <tr> <td style="text-align: right;">200</td> <td></td> <td style="text-align: right;">205</td> <td></td> <td style="text-align: right;">210</td> </tr> </table>			Надзвичайні			Доходи	-	Витрати	-	Податок	200		205		210
Надзвичайні															
Доходи	-	Витрати	-	Податок											
200		205		210											
	=														
Чистий прибуток (збиток)		220; 225													

Рис. 2.1 Схема розрахунку чистого прибутку підприємства

Економічна вигода – це потенційна можливість одержання коштів від використання активів.

Активи – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до одержання економічних вигід.

Інвестиційна діяльність – придбання й реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів коштів. (Наприклад, продаж основних засобів, прибуток від продажу акцій і ін.)

Фінансова діяльність – діяльність, що приводить до зміни розміру й складу власного й позикового капіталу підприємства. Наприклад, розміщення акцій, які приводять до збільшення власного капіталу, сплата дивідендів, створення боргових зобов'язань і ін.

2. Аналіз динаміки фінансового результату від реалізації продукції

Аналіз динаміки прибутку (збитку) від реалізації продукції провадиться шляхом порівняння фактичних показників звітного періоду з показниками плану або базисного періоду, приведеними до порівнянного виду. Необхідною вимогою для здійснення аналізу є дотримання вимоги порівнянності показників. Із часом показники можуть змінюватися з наступних причин:

- 1) змінюються ціни на продукцію (товари, роботи, послуги);
- 2) змінюються ціни на споживані ресурси;
- 3) змінюється обсяг реалізованої продукції;
- 4) відбуваються структурні зміни в складі реалізованої продукції;
- 5) змінюється асортимент продукції.

Для оцінки якості прибутку використовуються *результати аналізу його динаміки та структури*. Якщо протягом тривалого часу спостерігаються стабільні темпи зростання, а в складі прибутку переважна його частина належить результату основної діяльності, то якість прибутку є досить високою.

Одним з показників низької якості прибутку є *негативний діловий імідж підприємства*. Діловий імідж формується на підставі виконання взаємних зобов'язань, особистих контактів, публікацій у пресі, неофіційних джерел тощо.

Також можуть бути використані й інші критерії оцінки якості прибутку. їх перелік і вагомість потрібно встановлювати з урахуванням специфіки діяльності суб'єктів господарювання.

Використання оцінки якості прибутку *зовнішніми суб'єктами аналізу* (банками, інвесторами, діловими партнерами тощо) буде сприяти правильному обґрунтуванню перспективної платоспроможності, зниженню ризику. Якщо якість прибутку отримує низьку оцінку, то це матиме негативні економічні наслідки для суб'єкта господарювання. Наприклад, процентна ставка при наданні кредиту визначається з урахуванням якості прибутку: чим нижчою є якість, тим вищою є ставка, адже кредитор намагається застрахувати себе від ризику неповернення або невчасного повернення позичених коштів. Тому й знижується доступність позикових коштів, скорочуються ринки сировинних ресурсів, збуту тощо.

Конкретна методика оцінки якості прибутку на сьогодні не розроблена. Найчастіше використовуються методи експертних оцінок, які є недостатньо точними та одночасно дорогими (через залучення сторонніх висококваліфікованих спеціалістів-експертів).

3. Аналіз виконання плану з прибутку від операційної діяльності

Аналіз виконання плану по прибутку здійснюється шляхом зіставлення значення фактичного прибутку від операційної діяльності з планом або у порівнянні зі значенням минулого періоду. Відхилення прибутку від операційної діяльності визначається:

$$\Delta P_{\text{опер}} = P_{\text{опер}}^{\text{ф}} - P_{\text{опер}}^{\text{пл}}$$

В свою чергу прибуток від операційної діяльності визначається:

$$P_{\text{опер}} = D_{\text{опер}} - B_{\text{опер}}$$

де $D_{\text{опер}}$ – доходи від операційної діяльності;

$B_{\text{опер}}$ – витрати від операційної діяльності.

Для аналізу кількісної міри впливу кожного фактору застосовується прийом перерахування величини ресурсних показників на фактичний обсяг реалізації продукції (фактичний дохід від операційної діяльності), виходячи з планового (або базисного) рівня інтенсивності їхнього споживання.

Із цією метою розраховуються відносні показники рівня витрат за планом:

– **рівень собівартості реалізованої продукції** = Собівартість реалізованої продукції / доходи від операційної діяльності;

– **рівень адміністративних витрат** = Витрати адміністративні / доходи від операційної діяльності;

– **рівень операційних витрат** = операційні витрати / доходи від операційної діяльності.

Далі визначаються відхилення фактичних показників у порівнянні із плановими витратами, відкоректованими за плановою інтенсивністю споживання ресурсів (плановому рівню витрат).

Вплив величини перевиконання плану за обсягом реалізації продукції на відхилення прибутку визначається за формулою:

$$\Delta\Pi_{Op} = \Pi'_{пл} - \Pi_{пл},$$

де $\Delta\Pi_{Op}$ – відхилення прибутку (перевиконання або недовиконання плану з прибутку) за рахунок перевиконання (недовиконання) плану з обсягу доходів від операційної діяльності;

$\Pi_{пл}$ – скоригована величина планового прибутку, виходячи із фактичного обсягу доходів (обсягу реалізації продукції);

$\Pi'_{пл}$ – величина прибутку за первісним планом.

4. Аналіз використання прибутку

Із прибутку від звичайної діяльності й надзвичайних ситуацій сплачується податок. Значення, що залишилося, називається чистим прибутком.

Можлива схема використання чистого прибутку на підприємстві представлена на рис. 2.2. З неї сплачуються обов'язки й відсотки за довгострокові кредити, а інша частина ділиться на дві частини.

З першої частини прибуток розподіляється по наступних напрямках:

– між власниками майна (капіталу) підприємства (акціонерами) на сплату дивідендів по акціях і виплату відсотків по участі на паях;

– направляється на заохочувальні виплати його персоналу за результатами роботи (фонд матеріального заохочення);

– направляється на інші потреби (внески в благодійні фонди, допомогу різним організаціям, особам і ін.).

Цю частину прибутку називають обсягом споживання.

До другої частини відноситься прибуток, що залишається на кінець звітного періоду на підприємстві (нерозподілений прибуток). Він може в майбутньому використовуватись на інвестиційні і інші потреби.

Для оцінки ефективності використання прибутку застосовується ряд відносних показників: коефіцієнт капіталізації та коефіцієнт споживання.

$$K_{\text{капітал}} = \frac{\Phi_{\text{нак}} + \Phi_{\text{резерв}}}{\Pi_{\text{чист}}}$$

де: $K_{\text{капітал}}$ – коефіцієнт капіталізації;

$\Phi_{\text{нак}}$ – величина фонду накопичення (величина нерозподіленого прибутку на інвестиційні потреби);

$\Phi_{\text{резерв}}$ – величина резервного фонду;

$\Pi_{\text{чист}}$ – чистий прибуток.

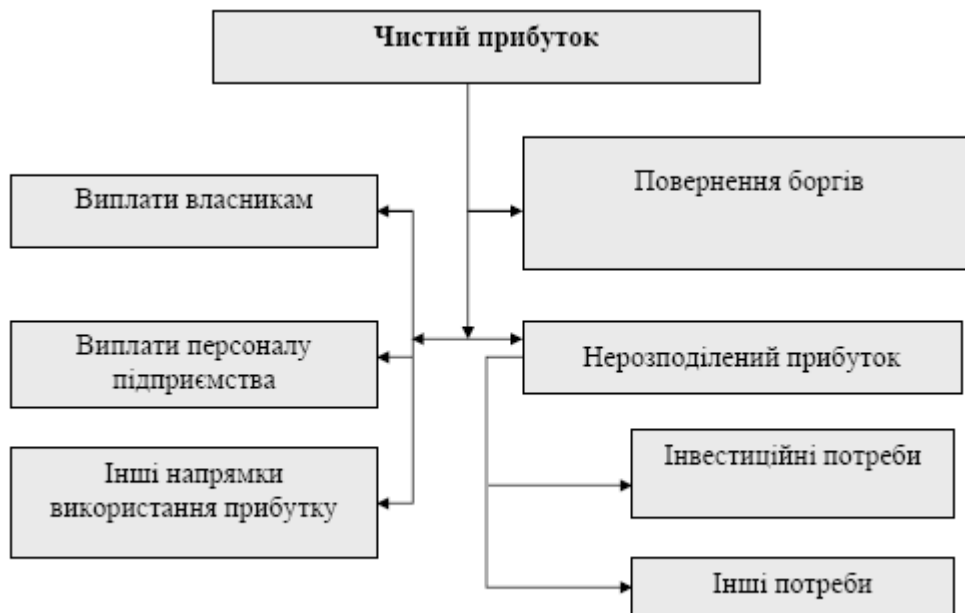

Рис. 2.2 – Схема використання прибутку підприємства

$$K_{\text{споживання}} = \frac{O_{\text{споживання}}}{\Pi_{\text{чист}}}$$

де: $K_{\text{споживання}}$ – коефіцієнт споживання;
 $O_{\text{споживання}}$ – об'єм споживання.

Рентабельність - це показник, який характеризує рівень прибутковості. На практиці показники рентабельності можна поділити на : витратні, ресурсні і доходні

Дослідження показників рентабельність дає змогу комплексно оцінити ефективність господарської діяльності підприємства.

Порядок розрахунку основних показників рентабельність відповідно до П(С)БО наведено в табл. 9.7.

Показники рентабельності доцільно розраховувати як в цілому по підприємству, так і за його структурними підрозділами, окремими напрямками діяльності та видами продукції.

У процесі аналізу рентабельності оцінюється рівень виконання прийнятих параметрів (плану, прогнозу тощо), визначається динаміка показників, фактори зміни їх рівня, здійснюється порівняльний багатофакторний аналіз, визначаються резерви зростання рентабельності. Послідовність аналізу визначається його метою. Наприклад, при виборі варіантів рішень щодо виробництва вивчається рентабельність окремих виробів і фактори її зміни; при оцінці результатів діяльності - рентабельність реалізованої продукції тощо.

Рентабельність продукції розраховується як **відношення валового прибутку до собівартості реалізованої продукції.**

При аналізі рентабельності продукції необхідно вивчити фактори, що зумовлюють зміну її рівня.

На рівень рентабельності продукції впливають три основні фактори 1-го рівня.

Розрахунок показників рентабельності

№ п/п	Показники	Порядок розрахунку	Характеристика	Зміст
ВИТРАТНІ ПОКАЗНИКИ				
1	Рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг)	$\Phi 2.$ ряд. 2090 x 100 $\Phi 2.$ ряд. 2050 (збільшення)	Розраховується як відношення валового прибутку від продажу до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Показує скільки отримано валового прибутку з 1 грн. понесених витрат
2	Рентабельність операційної діяльності	$\Phi 2.$ ряд. 2190 x 100 $\Phi 2.$ (ряд. 2050+2130+2150+ 2180) (збільшення)	Розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до операційних витрат	Показує скільки отримано прибутку від операційної діяльності з 1 грн. операційних витрат
5	Рентабельність господарської діяльності	$\Phi 2.$ ряд. 2350 x 100 $\Phi 2.$ (ряд. 2050+2130+2150+ 2180+2250+2255+2270) (збільшення)	Розраховується як відношення чистого фінансового результату (прибутку) до витрат підприємства	Показує скільки отримано прибутку від господарської діяльності з 1 грн. загальних витрат
4	Коефіцієнт покриття виробничих витрат	$\Phi 2.$ ряд. 2000 x 100 $\Phi 2.$ ряд. 2050 (збільшення)	Розраховується як відношення чистого доходу до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	Показує на яку величину 1 грн. чистого доходу покриває виробничі витрати
5	Коефіцієнт окупності виробничих витрат	$\Phi 2.$ ряд. 2050 x 100 $\Phi 2.$ ряд. 2000 (зменшення)	Розраховується як відношення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) до чистого доходу	Показує величину виробничих витрат, яка здійснюється для того щоб отримати 1 грн. чистого доходу
6	Рентабельність підприємства (активів, виробництва, виробничого капіталу, загальна рентабельність виробництва, економічна)	$\Phi 2.$ ряд. 2350 x 100 $\Phi 1.$ ряд. 1300 (гр.3+гр.4) x 0,5 (збільшення)	Розраховується як відношення чистого фінансового результату (прибутку) до середньорічної вартості активів підприємства або Розраховується як відношення чистої рентабельності продажу продукції до суми коефіцієнта фондомісткості і коефіцієнта закріплення матеріальних оборотних засобів	Показує величину чистого фінансового результату (прибутку), яка припадає на 1 грн. активів

7	Рентабельність власного капіталу	$\Phi 2. \text{ряд. } 2290 \times 100$ $\Phi 1. 1495 (\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5$ (збільшення)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості власного капіталу	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. власного капіталу
8	Рентабельність залученого капіталу	$\Phi 2. \text{ряд. } 2290 \times 100$ середнє значення $\Phi 1. (\text{ряд. } 1595 + \text{ряд. } 1695 + 1700)$ (збільшення)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості залученого капіталу	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. залученого капіталу
9	Рентабельність перманентного капіталу	$\Phi 2. \text{ряд. } 2290 \times 100$ середнє значення $\Phi 1. (\text{ряд. } 1495 + \text{ряд. } 1595)$ (збільшення)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості власного капіталу та довгострокових зобов'язань	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. власного капіталу та довгострокових зобов'язань
10	Рентабельність необоротних активів (фондорентабельність)	$\Phi 2. \text{ряд. } 2290 \times 100$ $\Phi 1. \text{ряд. } 1095 (\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5$ (збільшення)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості необоротних активів	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. необоротних активів
11	Рентабельність оборотних активів	$\Phi 2. \text{ряд. } 2290 \times 100$ $\Phi 1. \text{ряд. } 1195 (\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5$ (збільшення)	Розраховується як відношення прибутку до оподаткування до середньорічної вартості оборотних активів	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. оборотних активів
12	Коефіцієнт покриття активів	$\Phi 2. \text{ряд. } 2000 \times 100$ $\Phi 1. \text{ряд. } 1300 (\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5$ (збільшення)	Розраховується як відношення чистого доходу до середньорічної вартості активів підприємства	Показує величину прибутку до оподаткування, яка припадає на 1 грн. активів
13	Коефіцієнт окупності активів	$\Phi 1. \text{ряд. } 13$ $(\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5 \times 100$ $\Phi 2. \text{ряд. } 2000$ (зменшення)	Розраховується як відношення середньорічної вартості активів до чистого доходу	Показує величину активів, яка припадає на 1 грн. чистого доходу
14	Коефіцієнт покриття власного капіталу	$\Phi 2. \text{ряд. } 2000 \times 100$ $\Phi 1. \text{ряд. } 1495$ $(\text{гр.3}+\text{гр.4}) \times 0,5$ (збільшення)	Розраховується як відношення чистого доходу до середньорічної вартості власного капіталу підприємства	Показує на величину чистого доходу, що покриває власний капітал

15	Коефіцієнт окупності власного капіталу	Ф1.ряд. 1495 (гц.3+го.4) x 0.5x100 Ф2. ряд. 2000 (зменшення)	Розраховується як відношення середньорічної вартості власного капіталу до чистого доходу	Показує величину власного капіталу, яка припадає на 1 грн. чистого доходу
ДОХОДНІ ПОКАЗНИКИ				
16	Валова рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф2. ряд. 2090 x 100 2000 (збільшення)	Розраховується як відношення валового прибутку до чистого ДОХОДУ	Показує величину валового прибутку, яка припадає на 1 грн. чистого доходу
17	Чиста рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)	Ф2.ряд. 2350 x 100 (збільшення) Ф2.ряд. 2000	Розраховується як відношення чистого фінансового результату (прибутку) до чистого доходу	Показує величину чистого фінансового результату (прибутку), яка припадає на 1 грн. чистого доходу
18	Рентабельність доходу від операційної діяльності	Ф2. ряд. 2190 x 100 Ф2 (ряд. 2000+ряд. 2120) (збільшення)	Розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до доходів від операційної діяльності	Показує величину фінансового результату від операційної діяльності яка припадає на 1 грн. доходів від операційної діяльності

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке рентабельність?
2. Що таке маржинальний дохід?
3. Що таке валовий прибуток?
4. Що таке обсяг реалізації?
5. Основні завдання при проведенні аналізу фінансових результатів?
6. Етапи проведення аналізу рентабельності продукції?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 3, 4, 6, 7, 9, 10

Додаткові: 2, 3, 5, 9, 13

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 4, 7, 9, 10, 11

Тема 11. Аналіз фінансового стану підприємства

Мета: формування у студентів спеціальних знань щодо аналізу значення і теоретичних засад аналізу фінансового стану підприємства; експрес-аналізу фінансової звітності; аналізу ліквідності та платоспроможності; аналізу фінансової стійкості.

План

1. Значення і теоретичні засади аналізу фінансового стану підприємства.
2. Експрес-аналіз фінансової звітності.
3. Аналіз ліквідності та платоспроможності.
4. Аналіз фінансової стійкості.

1. Значення і теоретичні засади аналізу фінансового стану підприємства

Аналіз фінансового стану - це фінансовий аналіз. Виникнення фінансового аналізу являлось необхідністю, так як всім відомо, що неможливо господарювати не знаючи майнового стану суб'єкта і факторів, які впливають на цей майновий стан, не порівнюючи доходи з витратами, не бажаючи перевищення доходів над витратами.

Відповіді на ці питання можна отримати здійснюючи аналіз фінансового стану підприємства, тобто характеризуючи його фінансову конкурентоспроможність (платоспроможність, виконання зобов'язань перед державою і іншими підприємствами).

Фінансовий аналіз - це метод оцінки фінансового стану підприємства за даними фінансової звітності.

Предметом фінансового аналізу є методи і способи аналізу фінансового стану.

Об'єктом фінансового аналізу є суб'єкти господарювання (підприємства, організації, фірми тощо). Як об'єкт вивчення можуть виступати конкретні показники, наприклад, платоспроможність.

Зміст фінансового аналізу - це глибоке і усестороннє вивчення фінансового стану підприємства і факторів його формування.

Зміст фінансового аналізу спрямований на вироблення найбільш достовірних пропозицій і прогнозів про майбутні фінансові умови функціонування підприємства.

Метою фінансового аналізу є:

- 3) визначення фінансового стану підприємства;
- 4) виявлення змін в фінансовому стані в просторово-часовому розрізі;
- 5) встановлення основних факторів, які впливають на зміну в фінансовому стані підприємства;
- 6) прогноз основних тенденцій фінансового стану підприємства.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 7) попередній розгляд бухгалтерської звітності;
- 8) характеристика майна підприємства: необоротні, оборотні активи;
- 9) оцінка фінансової стійкості;
- 10) характеристика джерел засобів: власних і залучених;
- 11) розробка заходів по покращенню фінансово-господарської діяльності підприємства.

Для проведення фінансового аналізу використовуються наступні **основні джерела економічної інформації**:

Облікові - фінансова і статистична звітність, дані поточного обліку, первинна документація.

Планові - бізнес-план, план економічного і соціального розвитку, фінансовий план, нормативні дані.

Позаоблікові - закони, укази президента, постанови і накази вищестоящих органів, акти ревізій, висновки аудиторів, результати спеціальних спостережень і перевірок, самоспостереження, повідомлення преси, телебачення, радіо і ін.

Вся інформація, на основі якої проводиться аналіз, повинна достовірно відображати фінансовий стан підприємства і зміни, які відбулися у звітному році. Для цього необхідно перш за все вивчити аудиторський висновок про точність фінансових звітів, який складає незалежний аудитор.

Фінансовий аналіз ділиться на внутрішній і зовнішній. Основною ознакою поділу аналізу на зовнішній і внутрішній є характер використаної інформації.

Зовнішній аналіз базується на опублікованих звітних даних, тобто обмеженої частини інформації про діяльність підприємства, яка може бути доступною для всіх.

Внутрішній аналіз використовує всю достовірну інформацію про стан справ підприємства, доступну лише обмеженому колу осіб, які керують діяльністю підприємства.

Іншою ознакою поділу фінансового аналізу є мета і завдання, які ставляться до кожного виду аналізу.

Як було встановлено раніше, метою фінансового аналізу є оцінка фінансового стану підприємства і на основі виявлених результатів дати рекомендації про його покращення.

Оскільки фінансовий стан оцінюється перш за все за статтями бухгалтерського балансу, то такий аналіз можна назвати **зовнішнім**. **Завдання зовнішнього аналізу** визначаються інтересами користувачів аналітичним матеріалом. Основними завданнями є:

- 1) оцінка фінансових результатів;
- 2) оцінка майнового стану;
- 3) оцінка фінансової стійкості, ліквідності балансу, платоспроможності підприємства;
- 4) дослідження стану і динаміки дебіторської і кредиторської заборгованості;
- 5) аналіз ефективності вкладеного капіталу.

Внутрішній аналіз більш глибоко досліджує причини фінансового стану, що склався, ефективність використання основних і оборотних засобів, взаємозв'язок показників обсягу, собівартості і прибутку. Для цього використовуються додаткові дані фінансового обліку.

Для проведення аналізу фінансового стану всі **суб'єкти (користувачі)** діляться на три групи: внутрішні, зацікавлені, сторонні.

Горизонтальний аналіз (табл.10.1) заключається в порівнянні показників фінансової звітності з показниками минулих періодів, розрахунку темпів їх зростання.

Цей аналіз надає можливість виявити тенденції зміни окремих статей звітності в динаміці.

Цінність результатів горизонтального аналізу знижується в умовах інфляції, але ці дані можна використовувати при міжгосподарських порівняннях.

Варіантом горизонтального аналізу є **аналіз тенденцій розвитку** (трендовий аналіз), при якому кожна стаття балансу порівнюється з рядом минулих періодів і визначається тренд, тобто основна тенденція динаміки показника, очищена від впливу випадкових періодів. Цей аналіз важливий для прогнозування майбутніх показників звітності.

Вертикальний (структурний) аналіз балансу дає уяву про фінансову звітність у вигляді відносних показників. **Мета** вертикального аналізу заключається в розрахунку питомої ваги окремих статей до підсумку балансу та оцінці його змін.

Цей аналіз дозволяє визначати та прогнозувати структурні зрушення у складі майна та капіталу і напрямках його використання.

Перевагою цього виду аналізу є можливість зіставлення вираженої у відсотках структури показників одного звітного періоду з іншими, незалежно від зміни їх розмірів.

Тобто, за допомогою цього аналізу можна здійснювати міжгосподарські порівняння підприємств, а відносні показники згладжують негативний вплив інфляції.

Структурні зрушення дають змогу вивчити внутрішні негативні та позитивні зміни, які відбуваються на підприємстві з його активами та зобов'язаннями. Порівнюючи структуру змін в активах та зобов'язаннях, можливо зробити висновок про те, через які джерела поповнювалося майно і в які активи це майно було вкладене.

Якщо в результаті аналізу виявлено, що збільшується частка оборотних засобів, то можна зробити висновки, що може бути:

- сформована більш мобільна структура активів, що покращує фінансовий стан підприємства, яка сприяє прискоренню оборотності оборотних засобів;
- використана частина активів на кредитування споживачів товарів, інших дебіторів. Це свідчить про фактичну іммобілізацію частини оборотних засобів із виробничої програми.

На основі горизонтального і вертикального аналізу балансу можна скласти порівняльний аналітичний баланс.

В порівняльному аналітичному балансі доцільно представити лише основні розділи активу

і пасиву.

Порівняльний аналітичний баланс характеризує як структуру балансу так і динаміку його окремих показників. Він систематизує всі попередні розрахунки.

Порівнюючи структуру змін в активі і пасиві балансу можна зробити висновки про те, через які джерела, в основному, був приток нових засобів, і в які активи ці нові засоби були вкладені.

Якщо приріст здійснився за рахунок залучених джерел, то в послідувачі періоди цих джерел може не бути. В цьому випадку підвищення мобільності майна має нестабільний характер.

Порівняльний (просторовий) аналіз здійснюється на основі внутрішньогосподарського порівняння як окремих показників підприємства, так і міжгосподарських показників аналогічних підприємств - конкурентів.

Факторний аналіз - процес вивчення впливу окремих факторів (причин) на - результативний показник з допомогою детермінованих або стохастичних прийомів дослідження.

Метод фінансових коефіцієнтів - розрахунок співвідношень даних бухгалтерської звітності, визначення взаємозалежностей показників.

Основним джерелом інформації для аналізу фінансового стану являється бухгалтерський баланс підприємства.

Його значення в даному відношенні настільки велике, що аналіз фінансового стану нерідко називають аналізом балансу.

Інформація в балансі подається за наступних умов:

1. **Актив** відображається в балансі, якщо понесені на його створення витрати приведуть до отримання економічних вигод у майбутньому, тобто його можна :

- а) використовувати окремо або разом із іншими активами при виробництві продукції або наданні послуг, призначених для реалізації підприємством;
- б) обміняти на інші активи;
- в) використовувати для погашення заборгованості;
- г) розподілити між власниками підприємства.

2. **Зобов'язання** відображаються в балансі, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення.

3. **Власний капітал** відображається в балансі одночасно з відображенням активів або зобов'язань, які призводять до його зміни.

Дивлячись в баланс можна сказати, що являє собою підприємство на даний момент, а для цього потрібно вміти його читати.

Вміти читати баланс - це означає знати кожен його статтю, способи її оцінки, її роль в діяльності підприємства, зв'язки з іншими статтями, характеристики змін за кожною статтею для економіки підприємства.

Вміти читати бухгалтерський баланс дає можливість:

- одержати значний обсяг інформації про підприємство;
- визначити ступінь забезпеченості підприємства власними оборотними коштами;
- встановити, за рахунок яких статей змінилась величина оборотних коштів;
- оцінити загальний фінансовий стан підприємства навіть без розрахунку аналітичних показників.

За допомогою бухгалтерського балансу:

керівники підприємств отримують уяву про місце свого підприємства в системі аналогічних підприємств, правильності вибраного стратегічного курсу, про ефективність використання ресурсів і прийняття рішень з різних питань по управлінню підприємством;

аудитори отримують підказку для планування своєї перевірки, виявлення слабких місць в системі обліку і можливих ймовірних помилок в внутрішній звітності клієнта, при прийнятті правильного рішення в процесі проведення аудиту;

аналітики визначають напрямки фінансового аналізу.

Як було сказано раніше бухгалтерський баланс є індикатором для оцінки фінансового стану підприємства. Підсумок балансу називається **валютою балансу** і дає орієнтовану суму коштів, які знаходяться в розпорядженні підприємства.

Для загальної оцінки фінансового стану підприємства складається ущільнений баланс, в

якому об'єднують в групи однорідні статті. Методика складання ущільненого балансу буде розглянута пізніше.

Попередню оцінку фінансового стану підприємства можна зробити на основі виявлення «хворих» статей балансу, які умовно можна поділити на 2 групи:

- які свідчать про вкрай незадовільну роботу підприємства у звітному періоді і внаслідок цього про погане фінансове становище: «Непокритий збиток»;
- які свідчать про певні недоліки в роботі підприємства, що можуть бути виявлені за даними аналітичного обліку: прострочена дебіторська і кредиторська заборгованість.

Потім здійснюється оцінка валюти балансу за період, що аналізується.

Можна обмежитись порівнянням валюти балансу на кінець і початок звітного періоду (зменшивши на суму збитків) і визначити зростання або зниження в абсолютному вираженні.

У діючому балансі ряд статей носить характер регулюючих. Вилучивши їх у повному або частковому (за розшифруванням) розмірі можна уточнити оцінку господарських коштів, що знаходяться в розпорядженні підприємства (Бн).

Для цього робиться спеціальний розрахунок:

$$\text{Бн} = \text{Підсумок балансу} - \text{Непокриті збитки} - \text{Поточні забезпечення} - \text{Доходи майбутніх періодів}$$

або
$$\text{Бн} = \text{ф.1, ряд. 1900} - \text{ф.1, ряд. 1420} - \text{ф.1, ряд. 1660} - \text{ф.1, ряд. 1665}$$

Одержана, в результаті такого розрахунку реальна оцінка вартості майна підприємства, необхідна перш за все відділенням банку для підтвердження кредитоспроможності підприємства, якому надається кредит, а також підприємствам, які вступають в економічні відносини один з одним.

Збільшення валюти балансу свідчить, як правило, про зростання виробничих потужностей підприємства і заслуговує позитивної оцінки. Однак при цьому необхідно врахувати фактор інфляції.

Зниження валюти балансу оцінюється негативно, так як скорочується господарська діяльність підприємства (може падає попит на продукцію, немає сировини, матеріалів та ін.).

Доцільно порівняти баланс з плановим балансом, з балансом минулих років цього ж підприємства, з даними балансу підприємств-конкурентів.

Щоб отримати загальну оцінку динаміки фінансового стану можна порівняти зміни підсумків балансу зі змінами фінансових результатів господарської діяльності, доходом (виручкою) від реалізації продукції, прибутком від операційної діяльності, чистим прибутком, залучаючи форму 2 «Звіт про фінансові результати».

Крім вивчення змін суми балансу необхідно проаналізувати характер зміни окремих його статей. Такий аналіз проводиться за допомогою горизонтального (трендового) і вертикального (структурного) аналізу.

Дальше за даними балансу оцінюємо реальну оцінку фінансового стану підприємства, який може здійснюватися за такими основними напрямками:

1) Аналіз фінансового стану на короткострокову перспективу.

Його суть заключається в розрахунку показників оцінки задовільного стану структури балансу (коефіцієнтів ліквідності, забезпеченості власними коштами, платоспроможності).

При аналізі платоспроможності слід звернути увагу на такі показники, як наявність грошових коштів та їх еквівалентів в національній та іноземній валютах, непокриті збитки, дебіторська і кредиторська заборгованість з простроченими термінами позовної давності, не погашені в строк кредити і позики.

2) Аналіз фінансового стану на довгострокову перспективу.

При цьому потрібно дослідити структуру джерел засобів, ступінь залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів.

3) Аналіз ділової активності підприємства, критеріями яких є:

- широта ринків збуту продукції, включаючи наявність поставок на експорт;
- репутація підприємства;
- ступінь виконання плану, забезпечення задач і темпів їх зростання;
- рівень ефективності використання ресурсів підприємства.

Для того, щоб аналізувати всі питання фінансового стану необхідним попереднім етапом аналізу являється перетворення звітного балансу в таку форму, яка з однієї сторони робить

можливим об'єктивний аналіз і, з іншої сторони, зручна для проведення аналітичних розрахунків.

Згідно до діючих нормативних документів баланс в сучасних умовах складається в оцінці нетто, він уже очищений від основних регулюючих статей.

Тому для аналізу можна використовувати один із 3-х способів:

Перший спосіб - провести аналіз безпосередньо по балансу без попередньої зміни складу балансових статей;

Другий спосіб - побудувати ущільнений аналітичний баланс-нетто. Цей баланс будується шляхом поєднання деяких однорідних по складу елементів балансових статей. При цьому допускається об'єднувати статті різних елементів.

2. Експрес-аналіз фінансової звітності

Основна мета експрес-аналізу фінансової звітності - загальна оцінка майнового стану підприємства, обсягу і структури залучених ним засобів, його ліквідності та платоспроможності, виявлення основних тенденцій їх зміни.

Цей аналіз здійснюється за даними фінансової звітності, тому орієнтований в основному на зовнішніх користувачів (покупців, кредиторів, інвесторів, акціонерів, постачальників).

Експрес-аналіз виконується в 3 етапи:

1) підготовчий

Мета першого етапу - переконатися, що баланс готовий до читання. Для цього проводиться проста рахункова перевірка балансу по формальним ознакам і по змісту. **На** цьому етапі необхідно перевірити наявність усіх форм і додатків, правильність заповнення балансу, наявність всіх реквізитів, підписів відповідальних осіб, перевірити відповідність підсумку тощо.

2. Попередній огляд фінансової звітності.

На цьому етапі необхідно ознайомитися з примітками до звіту, оцінити тенденції основних показників діяльності, якісні зміни в майновому і фінансовому становищі підприємства.

3. Економічне читання і аналіз фінансової звітності.

Це основний етап, так як проводиться безпосередній аналіз балансу і інших форм звітності. На цьому етапі здійснюється розрахунок коефіцієнтів, які характеризують фінансовий стан підприємства.

Суть експрес-аналізу полягає у відборі невеликої кількості найбільш істотних та порівняно нескладних в розрахунку показників і постійному відслідковуванні їх динаміки. Відбір є суб'єктивним і проводиться аналітиком.

Експрес-аналіз можна здійснювати за допомогою застосування персональних комп'ютерів. При їх застосуванні слід використовувати нескладні аналітичні таблиці, які розміщуються на екрані дисплея і їх послідовний перегляд дає повну інформацію про фінансовий стан підприємства.

Такими основними таблицями можуть бути:

1. Господарські засоби підприємства (величина господарських засобів, основні засоби, нематеріальні активи, оборотні засоби).
2. Основні засоби підприємства і їх структура (вартість основних засобів, в тому числі активної їх частини по первісній і залишковій вартості, коефіцієнти зносу і оновлення).
3. Структура і динаміка оборотних засобів (підсумок 2 і 3 розділів активу балансу);
4. Основні результати господарської діяльності підприємства (дається в динаміці: обсяг реалізації, рентабельність, фондвіддача).
5. Ефективність використання фінансових ресурсів (всього фінансових ресурсів, у т.ч. власних, залучених, рентабельність власних фінансових ресурсів і ін.).

Основні результати експрес-аналізу бухгалтерського балансу і іншої фінансової звітності можна оформити у вигляді сукупності показників, короткого текстового звіту, серії аналітичних таблиць тощо.

3. Аналіз ліквідності та платоспроможності

В умовах ринкової економіки жодне підприємство не гарантоване від банкрутства, тобто становища, коли воно не зможе розраховуватися за своїми боргами і зазнає фінансового краху. Тому, дуже важливо знати, що означають категорії «платоспроможність», «ліквідність», як їх визначити, що потрібно зробити для недопущення неплатоспроможності.

Ліквідність і платоспроможність відносно недавно використовуються як характеристики фінансового стану господарюючих суб'єктів. Ще за радянських часів у пояснювальних записках до річних звітів такі поняття не використовувалися. Ця термінологія почала входити у вітчизняну економічну науку і практику через перекладні зарубіжні підручники з фінансового менеджменту. Не секрет, що перекладом часто займалися фахівці-філологи, які не мали ніякого відношення до економіки. Редагували переклад економісти, які, на той час, були не готові академічно підійти до зовсім незнайомої термінології. До того ж, сутності зазначених термінів дійсно предметно близькі. Таким чином, відразу сформувався певний підхід, який започаткував ніби-то реальну однаковість цих понять.

Як відомо, під **ліквідністю** розуміють здатність цінностей легко перетворюватися в грошові кошти, а ступінь ліквідності визначається тривалістю часового періоду, на протязі якого ця трансформація може бути здійснена. Чим коротший період, тим вища ліквідність даного виду активів.

Таким чином, ліквідність можна розглядати:

- як час, необхідний для продажу активу;
- як суму, одержану від продажу активу.

Ці аспекти тісно пов'язані між собою: часто можна продати актив дуже швидко за короткий час, але із значною знижкою в ціні. Тому, **ліквідність** - це здатність підприємства перетворювати свої активи в гроші для покриття своїх необхідних платежів та швидкість здійснення цього.

Недостатня ліквідність, як правило, означає, що підприємство не в змозі скористатися новими вигідними комерційними можливостями. На цьому рівні недостатня ліквідність означає, що немає свободи вибору - і це обмежує свободу дії підприємства.

Більш значна нестача ліквідності свідчить про те, що підприємство не може оплатити свої поточні зобов'язання. Це може призвести до продажу активів підприємства, до неплатоспроможності та банкрутства.

Для **власників підприємства** недостатня ліквідність може означати зменшення прибутковості, втрату контролю та часткову або повну втрату капіталу.

Для **кредиторів підприємства** недостатня ліквідність у боржника може свідчити про затримку у сплаті відсотків та основної суми боргу.

Для аналізу ліквідності активи класифікують за ступенем ліквідності (здатності швидко перетворюватись в грошові засоби), а пасиви - за ступенем зростання термінів погашення зобов'язань.

В науковців немає єдиного погляду щодо кількості таких груп. Так, в деяких навчальних посібниках всі активи діляться на 3, 4 або навіть на 5 груп, пасиви - на 3 або 4 групи. Але більшість авторів все ж таки класифікує активи і пасиви для аналізу ліквідності на 4 групи, з чим ми погоджуємося.

Що стосується назв груп і статей балансу, які до них відносяться то однозначності немає.

Ми до першої групи (**A1**), яка представляє собою **високоліквідні активи**, включатимо гроші та їх еквіваленти (ф.1 ряд. 1165).

До **швидколіквідних активів (A2)** відносять активи, для перетворення яких на гроші потрібний певний час, а саме дебіторську заборгованість, платежі за якою очікуються протягом дванадцяти місяців після звітної дати (ф.1 ряд 1125+1130+1135+1155) та поточні фінансові інвестиції (ф.1 ряд. 1160).

На нашу думку, до групи **A3 «Активи повільної реалізації»** доцільно включати запаси (ф.1 ряд. 1100), поточні біологічні активи (ф.1 ряд. 1110), витрати майбутніх періодів (ф.1 ряд. 1170), інші оборотні активи (ф.1 ряд. 1190).

Включення в цю групу витрат майбутніх періодів можна пояснити тим, що незважаючи на те, що це витрати, оплачені наперед, тобто здійснені заради прибутку, очікуваного в майбутньому, цілком можливо, що частина цього прибутку може бути отримана протягом одного року або

операційного циклу підприємства. Таким чином, витрати майбутніх періодів зберігають грошові кошти підприємства.

Прикладом таких витрат є витрати, пов'язані з підготовчими до виробництва роботами в сезонних галузях промисловості, з освоєнням нових виробництв і агрегатів; оплачені авансом орендні платежі; оплата страхового полісу; передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання та ін.

До групи **Л4 «Важколіквідні активи»** доцільно включати активи, які передбачено використовувати протягом тривалого періоду. До них слід віднести необоротні активи підприємства, які, як правило, не передбачають реалізовувати або ліквідувати, тому що в разі їх ліквідації зменшуються обсяги господарської діяльності. Зокрема, це статті 1 розділу активу «Необоротні активи» (ф.1 ряд. 1095) та необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття (111 розділ активу, ф.1 ряд.1200).

Включення в цю групу необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття (**III** розділ активу балансу, ф.1 ряд.1200) є суперечливим. Ми виходимо з того, що П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» передбачає виділення в окрему групу тих довгострокових активів, балансову вартість яких буде відшкодовано, як правило, шляхом продажу, а не шляхом подальшої експлуатації. Чинним Планом рахунків для обліку цих об'єктів призначено субрахунок 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу» до рахунку 28 «Товари», а товари відносяться до складу запасів. На наш погляд це не вірно, вважаємо за доцільне відображати необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу в складі основних засобів. Тому для отримання достовірної, об'єктивної інформації про основні засоби, утримувані для продажу в Балансі доцільно їх виділяти у складі основних засобів (розділ I «Необоротні активи») окремим рядком, зокрема «у тому числі: основні засоби та групи вибуття, утримувані для продажу» (код рядка 0300).

На нашу думку, що стосується пасивів, то **найбільш термінові зобов'язання (III)** - це поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги (ф.1 ряд. 1615); за розрахунками з бюджетом, зі страхування, з оплати праці (ф.1 ряд. 1620+1625+1630); інші поточні зобов'язання (ф.1 ряд. 1690).

Тобто, до цієї групи відносять зобов'язання перед постачальниками, державою і працівниками, оплата яких визначається моментом виникнення заборгованості за наслідками здійснених господарських операцій.

Короткострокові зобов'язання (II2) - визначаються строком погашення одержаних позикових коштів за період менше 1 року. До II2 доцільно віднести короткострокові кредити банків (ф.1 ряд.1600), поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями (ф.1 ряд. 1610); поточні забезпечення (ф.1 ряд. 1660). доходи майбутніх період (ф.1 ряд. 1665).

Включення в цю групу поточних забезпечень можна пояснити тим, що до поточних забезпечень відносяться забезпечення, які планується використати протягом 12 місяців з дати балансу, для покриття витрат, щодо яких відповідне забезпечення було створено.

Включення в цю групу доходів майбутніх періодів можна пояснити тим, що доходи майбутніх періодів - це надходження грошових коштів та інших активів, що одержані в звітному періоді, але відносяться до майбутніх періодів (як правило, менше 12 місяців). Тобто, доходи вже є, але вони ще не зароблені. Це, зокрема, доходи у вигляді одержаних авансових платежів за здані в оренду основні засоби та інші необоротні активи (авансові орендні платежі), передплата на газети, журнали, періодичні та довідкові видання, виручка за вантажні перевезення, виручка від продажу квитків транспортних, театральних- видовищних підприємств, абонементна плата за користування засобами зв'язку тощо.

Найбільш термінові зобов'язання (**III**) і короткострокові зобов'язання (**II2**) - це **поточні зобов'язання та забезпечення.**

Довгострокові зобов'язання (II3) визначаються терміном погашення позикових коштів за період більше 1 року. До II3 доцільно віднести статті 2 розділу пасиву балансу «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» (ф.1 ряд. 1595).

Постійні зобов'язання (II4) - це зобов'язання перед власниками суб'єкта господарювання в частині формування власного капіталу. До II4 доцільно віднести власний капітал (ф.1 ряд. 1495) та зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу (ф.1 ряд. 1700).

Розрізняють ліквідність активів, балансу, підприємства.

Ліквідність активів - здатність трансформації активів у грошові засоби.

Ліквідність балансу визначається як ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких в гроші відповідає строку погашення.

Ліквідність підприємства - більш загальне поняття, ніж ліквідність балансу. Це його спроможність перетворювати свої активи на гроші для покриття всіх необхідних платежів.

Для оцінки реального ступеня ліквідності підприємства здійснюють **аналіз ліквідності балансу**.

Аналіз ліквідності підприємства передбачає виділення 2 основних етапів:

- 1) складання балансу ліквідності;
- 2) розрахунок та аналіз основних показників ліквідності.

Для визначення ліквідності балансу необхідно порівняти підсумки по кожній групі активів і пасивів.

Баланс вважається абсолютно ліквідним, якщо виконуються умова:

$$A_1 \geq P_1$$

$$A_2 \geq P_2$$

$$A_3 \geq P_3$$

$$A_4 \leq P_4$$

Якщо на підприємстві виконуються перші три умови, тобто поточні активи перевищують зовнішні зобов'язання підприємства, то обов'язково виконується і остання умова, що має глибокий економічний зміст: наявність у підприємства власних оборотних коштів; дотримання мінімальної умови фінансової стійкості. Невиконання будь-якої з перших трьох нерівностей свідчить, що фактична ліквідність балансу відрізняється від абсолютної.

Для комплексної оцінки ліквідності балансу в цілому можна визначити загальний показник ліквідності за формулою:

$$\frac{A_1 \times ПВа_1 + A_2 \times ПВа_2 + A_3 \times ПВа_3}{P_1 \times ПВ_{п1} + P_2 \times ПВ_{п2} + P_3 \times ПВ_{п3}} \quad (4.1)$$

де, ПВа і ПВ_п – питома вага відповідних груп активів та пасивів в їх загальному підсумку.

Цей показник показує відношення суми всіх платіжних засобів до суми всіх платіжних зобов'язань з урахуванням їх ліквідності і дає змогу порівняти баланс підприємства за різні періоди, баланси різних підприємств та визначити найбільш ліквідні баланси.

Порівняння високоліквідних і швидколіквідних активів ($A_1 + A_2$) з найбільш терміновими і короткостроковими зобов'язаннями ($P_1 + P_2$) дозволяє оцінити **поточну ліквідність**.

Поточна ліквідність свідчить про платоспроможність (чи неплатоспроможність) підприємства на найближчий проміжок часу до моменту, що розглядається.

Порівняння активів повільної реалізації (A_3) з довгостроковими і постійними зобов'язаннями ($P_3 + P_4$) відображає **перспективну ліквідність**.

Перспективна ліквідність є прогнозом платоспроможності на підставі порівняння майбутніх надходжень і платежів.

4. Аналіз фінансової стійкості

Фінансова стійкість формується в процесі всієї виробничо-господарської діяльності і являється головним компонентом загальної стійкості підприємства.

Аналіз стійкості фінансового стану на ту чи іншу дату дозволяє відповісти на питання: на скільки вірно підприємство управляє фінансовими ресурсами протягом періоду, що передував цій даті. Важливо, щоб стан фінансових ресурсів відповідав вимогам ринку і потребам розвитку підприємства, оскільки недостатня фінансова стійкість може привести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього коштів для розвитку виробництва, а надлишкова - перешкоджає розвитку, збільшує витрати зайвими запасами і резервами. Таким чином, суть фінансової стійкості визначається ефективним формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів, а платоспроможність виступає її зовнішнім проявом.

Найвищою формою стійкості підприємства являється його спроможність розвиватись в

умовах внутрішнього і зовнішнього середовища. Для цього підприємство повинно володіти гнучкою структурою фінансових ресурсів і при необхідності мати можливість залучати додаткові кошти, тобто бути кредитоспроможним.

Можна зробити висновок, що **фінансова стійкість** — це такий стан фінансових ресурсів, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику.

Фінансово стійким вважається підприємство, доходи якого стабільно перевищують витрати, у якого забезпечується відповідність вартості запасів і величина власних і позикових джерел їх формування, яке має можливість вільно маневрувати грошовими коштами з метою їх ефективного використання, не допускає невиправдано високої дебіторської і кредиторської заборгованості, має оптимальну структуру джерел фінансування і своєчасно розраховується за своїми зобов'язаннями.

Економічна сутність фінансової стійкості підприємства полягає в забезпеченості підприємства різними видами джерел фінансування. Для оцінки джерел формування запасів застосовується декілька показників, які характеризують:

наявність власних оборотних коштів (робочий капітал; чистий робочий капітал; капітал, що функціонує; функціонуючий капітал) (В.о.К.). Цей показник вказує на здатність платити не лише поточні борги, а й показує можливість розширення виробництва. Є 2 способи визначення цього показника:

1 спосіб: поточні активи - поточні зобов'язання і забезпечення = $\Pi A - \text{III } \Pi = \text{ф.1, ряд.1195} - \text{ф.1, ряд. 1695}$.

2 спосіб: власний капітал + довгострокові зобов'язання і забезпечення - необоротні активи = $(\text{I } \Pi + \text{III } \Pi) - \text{I A} = \text{ф.1, ряд. (1495+1595)} - \text{ф.1, ряд. 1095}$.

Перший спосіб розрахунку показника власних оборотних коштів використовується в зарубіжній обліково-аналітичній практиці та в системі фінансового менеджменту. В англійській літературі цей показник зустрічається під різними назвами - частіше всього як робочий капітал, чистий робочий капітал. Економічне його трактування таке: це сума оборотних коштів, яка залишиться у розпорядженні підприємства після розрахунків за його поточними зобов'язаннями. В певному розумінні це характеристика свободи маневру і фінансової стійкості підприємства з позицій короткострокової перспективи. Зростання суми власних оборотних коштів в динаміці за інших рівних умов розглядається як позитивна тенденція;

наявність власних оборотних коштів і довгострокових залучених джерел формування запасів (В.о.К.д.з.)

Визначається: наявність власних оборотних коштів (В.о.К) + довгострокові залучені джерела ($\text{II } \Pi$) = В.о.К. + ф.1 ряд.1595;

загальна величина формування запасів (ЗАГ з.).

Визначається:

В.о.К.д.з. + короткострокові кредити банку (ф.1, ряд. 1600) = власні оборотні кошти + довгострокові залучені джерела (ф.1, ряд.1595) + короткострокові кредити банку (ф.1, ряд. 1600).

На основі цих трьох показників, що характеризують наявність джерел, які формують запаси для виробничої діяльності, розраховуються величини, за допомогою яких визначається розмір джерел для покриття запасів:

надлишок або недостатність власних оборотних коштів (власні оборотні кошти +/- запаси $(-/+ \text{Ф. в.о.к.} = \text{В.о.к.} - 3)$).

надлишок або недостатність власних оборотних і довгострокових залучених джерел формування запасів (власні оборотні кошти + $\text{II } \Pi$ - запаси) $(-/+ \text{Ф. в.о.К.д.з.} = \text{В.о.К.д.з.} - 3)$.

надлишок (недостатність) загальної величини основних джерел формування запасів - (власні оборотні кошти + $\text{II } \Pi$ + короткострокові кредити банків - запаси) $(-/+ \text{Ф.ЗАЕ з.в} = \text{ЗАЕ з.} - 3)$.

Розрахунок трьох показників забезпеченості запасів джерелами їх формування дозволяє класифікувати фінансові ситуації за ступенем їх стійкості. За допомогою цих показників визначається тривимірний показник фінансової стійкості підприємства (встановлюють 4 типи фінансової стійкості підприємства):

1. Абсолютна стійкість фінансового стану буде за таких умов:

В.о.К

В.о.К.д.з. > 0

ЗАГ з. > 0

Дане співвідношення показує, що всі запаси повністю покриваються власними коштами, тобто підприємство практично не залежить від зовнішніх кредиторів. Така ситуація зустрічається дуже рідко. Більш того, вона не може розглядатися як позитивна, оскільки означає, що адміністрація не бажає або не має можливості використовувати зовнішні джерела фінансування для основної діяльності, використання яких забезпечує зростання рентабельності власного капіталу (завдяки ефекту фінансового левериджу). Нормально, коли частка В.о.К. складає трохи більше 50 %.

Тривимірний показник (1,1,1).

2. Нормальна стійкість фінансового стану підприємства, яка гарантує його платоспроможність.

В.о.к. < 0 В.о.к.д.з. > 0 ЗАГ з. > 0

Наведене співвідношення відповідає стану, коли успішно функціонуюче підприємство використовує для покриття запасів різні джерела коштів - власні і залучені. В даній ситуації гарантується платоспроможність підприємства. Використання довгострокових зобов'язань для фінансування оборотних активів забезпечує зростання рентабельності власного капіталу за рахунок ефекту фінансового левериджу.

Тривимірний показник (0,1,1.)

3. Нестійкий фінансовий стан буде за таких умов:

В.о.К. < 0 В.о.К.д.з. < 0 ЗАГ з. > 0

Це співвідношення показує, що підприємство для покриття своїх запасів вимушене залучати не лише капіталізовані джерела (власний капітал і довгострокові зобов'язання і забезпечення), але і короткострокові кредити банку. Нестійкість фінансового стану вважається допустимою, якщо величина короткострокових кредитів банків, що залучаються для формування запасів, не перевищує сумарної вартості виробничих запасів, готової продукції і товарів (найліквіднішої частини запасів), а власні і довгострокові позикові джерела перевищують вартість іншої складової запасів - незавершеного виробництва, тобто якщо виконуються умови:

$$Зв + З_{гп} + З_{т} > КК; \quad (10.14)$$

$$З_{нв} < В.о.К.д.з.$$

де $Зв$ - виробничі запаси (ф.5, ряд. 800);

$З_{гп}$ - готова продукція (ф.5, ряд. 900);

$З_{т}$ - товари (ф.5, ряд. 910);

$З_{нв}$ - незавершене виробництво (ф.5, ряд. 890);

КК - короткострокові кредити банку (ф.1, ряд.1600).

Якщо умови не виконуються, то нестійкість фінансового стану підприємства вважається недопустимою і відображає тенденцію до суттєвого його погіршення.

Використання значного обсягу короткострокових кредитів банків за такого типу фінансової стійкості створює проблеми у забезпеченні поточної платоспроможності, Разом з тим, воно дає змогу здійснювати операційну діяльність з мінімальною потребою у власному капіталі, і відповідно забезпечувати при інших рівних умовах вищий рівень його рентабельності.

Тривимірний показник (0,0,1).

4. Кризовий (критичний) фінансовий стан буде за таких умов:

В.о.к. < 0

В.о.К.д.з..

ЗАГ з. < 0

Характеризується нестачею загальної величини основних фінансових джерел формування запасів. Рівновага платіжного балансу може бути забезпечена лише за рахунок прострочених платежів з оплати праці, платежів до бюджетів та державних цільових фондів, зростання простроченої кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги тощо. Ця ситуація означає, що підприємство не може розраховуватися зі своїми кредиторами. В умовах ринку при хронічному повторенні подібної ситуації підприємство повинно бути об'явлено банкрутом.

Тривимірний показник (0,0,0).

Визначення показників фінансової стійкості для висновків про ступінь фінансової стійкості підприємства недостатньо. Необхідно визначити і **запас фінансової стійкості підприємства**, під яким розуміють той обсяг реалізації продукції, який забезпечує підприємству певну стійкість фінансового стану.

Запас фінансової стійкості визначається як сума виручки, що необхідна для покриття всіх постійних витрат. При цьому не буде ні прибутку ні збитку.

Запас фінансової стійкості може обчислюватись у сумі і у відсотках:

Запас
фінансової стійкості, грн = Чистий дохід від реалізації - Поріг рентабельності

Поріг рентабельності, грн = $\frac{\text{Постійні витрати в собівартості продукції}}{\text{Питома вага маржинального доходу у виручці}}$

Маржинальний дохід , грн = Валовий прибуток + Постійні витрати

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке грошові потоки?
2. Які бувають грошові потоки підприємства?
3. Що таке ліквідність?
4. Що собою являє платоспроможність підприємства?
5. Що таке фінансова стійкість?
6. Що таке ділова активність?
7. Види ділової активності?

Рекомендовані літературні джерела:

Основні: 1, 2, 3, 5, 7, 9, 10

Додаткові: 2, 4, 6, 8, 10, 12

Інформаційні ресурси і Інтернеті: 4, 7, 9, 10, 11.

